

## **Fyrsten og hans leieknekter**

### **Kristian 2's strategi for å gjenerobre Danmark-Norge 1523-1532**



*Hovedoppgave i historie*

*av*

*Lars Jørgen Myking*

*Universitetet i Bergen*

*Våren 2007*

Takk til min veileder Geir Atle Ersland. Jeg vil også takke Eldbjørg Haug, Aleksander Klett og min familie.

**Forsidebilde:** Kristian 2 til hest med en landsknekt til fots.

# Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	4
Bakgrunn .....	4
Forskningsstatus .....	4
Problemstilling og gangen i oppgaven .....	7
Kilder.....	8
2. Senmiddelalderens hærutvikling .....	10
Høy middelalderens leiesoldater .....	11
Sveistiske leiesoldater og tyske landsknekter ved inngangen til tidlig moderne tid .....	13
Fra leiesoldater til legdshærer .....	16
Den nordiske utviklingen .....	17
Oppsummering .....	19
3. Kristian 2's fall og forsøk på gjenerobring. ....	20
Kristian 2's fall.....	20
Allianseforsøk og vervinger 1523 .....	21
Forsøk på megling .....	23
Kapringer på norskekysten og landgang i Blekinge i 1525 .....	24
Forhandlinger og nye forsøk på verving i 1529 .....	26
Kristian 2's krigstog mot Norge 1531-1532 .....	29
Forberedelsene .....	29
Beleiring av Akershus og Båhus festning .....	30
Oppsummering .....	35
4. Kristian 2 og hans nettverk av militære entreprenører .....	37
Generelt om de militære entreprenører .....	37
Bestillingsbrevet.....	40
Kristian 2's bestillingsbrev.....	41
Oppsummering .....	45
5. Militære entreprenører i Kristian 2's tjeneste .....	47
Vervinger i 1523.....	47
Sebastian Schertlin .....	48
Joachim I av Brandenburg.....	49
Albrecht av Mecklenburg.....	50
Oppsummering for vervingene i 1523 .....	51
Vervinger 1528-30 .....	52
Hans von Halberstadt .....	53
Skotske vervinger under Villiam Kunnigham.....	55
Oppsummering for vervinger 1529-30.....	55
6. Agenter i Kristian 2's tjeneste .....	56
Claus Hermeling.....	57
Jørgen Hanssøn .....	60
Gotskalk Erikssøn .....	62
Wilken Klenck.....	62
Oppsummering .....	63
7. Avslutning .....	64
Litteratur og kilder .....	70
Litteratur.....	70
Kilder.....	73

# 1. Innledning

## **Bakgrunn**

Historien om Kristian 2 er en av de mest dramatiske i Danmark-Norges historie. Den danske historikerne Heise skriver:

”Kristiern den andens Tilfangetagelse er et af de mørkeste Punkter i Nordens Historie i Reformationstiden;...”<sup>1</sup>

Danske historikere på 1800-tallet var spesielt opptatt av konflikten rundt Kristian 2's eksil. De beskriver gjerne perioden i dramatisk stil. Derimot har de hatt mindre kjennskap til tidens militære system. Europa var på 1500-tallet i forandring, også de militære maktmidlene. I tiårene etter 1520 så Europa flerfoldige konflikter. Kristian 2's konflikt er liten i europeisk skala, men avgjørende for utviklingen i Danmark-Norge frem til reformasjonen i 1536. De politiske avgjørelsene til Kristian 2 er nøye gjennomgått av historikerne, men kjennskap til de militære avgjørelsene synes å være mangelfulle. Denne oppgaven er et forsøk på belyse noe av dette forsømte feltet ved å rette blikket mot 1500-tallets dominerende militære maktmiddel, de profesjonelle leiesoldatene. Det var med tyske landsknekter og skotske leiesoldater Kristian 2 forsøkte å løse sine politiske problemer.

## **Forskningsstatus**

Den realhistoriske bakgrunnen for oppgaven handler om Kristian 2's fall fra den dansk-norske tronen og hans gjenerobningsforsøk. Av historikere som har tatt for seg Kristian 2 i hans eksilperiode, kan tre personer spesielt nevnes. Først den danske historikeren C.F. Allen, som skrev fembindsverket *De tre nordiske Rigers Historie 1497-1536* som ble til dels gitt ut etter hans død i 1871.<sup>2</sup> Han gir blant annet en meget detaljert beskrivelse av Kristian 2's tid i landflyktighet. Allens fremstilling av kongen er i hovedsak narrativ. Han referer utførlig fra kildene og fremstillingen problematiserer i liten grad Kristian 2's virksomhet i perioden 1523 til 1532. Allen er likevel den historikeren som i størst grad har tatt i bruk kildene i fra Münchenarkivet i sitt arbeid. *Norsk Politisk Historie 1513-1537* av Lars Hamre gir også en rekke synspunkter om Kristian 2's fall og bruker ofte Allen som referanse om Kristian 2 i den

---

<sup>1</sup> Heise, A. 1877. *Kristiern den anden i Norge og hans Fængsling*. s 1.

<sup>2</sup> Allen, C. F. (1870-1872) *De tre nordiske Rigers Historie... 1467-1536*.

perioden kongen var i eksil.<sup>3</sup> Hamre gir dermed ikke mye ny kunnskap om kongens eksilperiode fra 1523 til 1531, men er nyttig for å lettere trekke ut fakta fra Allens mer skjønnlitterære skrivestil. Den tredje historikeren som går nærmere inn på Kristian 2's historie er den danske historikeren Mikael Venge med *Christian 2's Fald* og *Hvor vinden føyer sig*. Venge tar spesielt for seg tiden før 1523 da Kristian 2 dro i eksil, og også flere årsaker bak Kristian 2's politikk på bakgrunn av kongens konflikt med den danske og svenske adelen og Lübeck. I *Hvor vinden føyer sig* tar Venge også med det militære felttoget til Fredrik 1 mot København i 1523. Venge og Hamre sitt arbeid er av nyere tid enn Allens og ville derfor kunne tenkes å ha større relevans for oppgaven. På en annen side har Allens utførlige arbeid med kildene fra Münchenarkivet vært viktig for denne oppgavens utforming.

Bruken av leieknekter i norsk og dansk historieskriving er lite behandlet. Det meste av den militærhistoriske sekundærlitteraturen tar for seg temaet i et overordnet perspektiv uten å gå inn på hvordan rekrutteringsarbeidet ble utført. Det er likevel noen få verker som behandler leieknekter mer inngående. Av danske historikere er E. O. A. Hedegaards *Landsknæktene i Danmark i det 16. århundrede* en kulturhistorisk studie av leiehærsystemet i dansk historie.<sup>4</sup> Han tar for seg mange interessante beskrivelser om leiesoldatens utrustning og sammenholdet leieknekter hadde seg i mellom. Boken er en god beskrivelse av leieknektenes liv i krig og hverdag. Det er derimot på den ene siden vanskelig å etterprøve Hedegaards bok fordi den ikke inneholder noen referanser til kilder eller litteratur. På den andre siden publiserer han fotokopier av samtidige kilder av betalingslister til leieknekter og illustrasjoner. Emil Madsens *De nationale Tropper, samt Hærvæsenets Styrelse i det 16. Århundrede* tar spesielt for seg hærsystemet i Danmark på 1500-tallet.<sup>5</sup> Som Hedegaard er Madsen mer opptatt av å beskrive hærvæsenet som en nasjonal institusjon, uten å ta spesielt hensyn til at leieknekter var innleide krigere fra fremmede områder, og han tar ofte i bruk moderne begreper på de forskjellige hærstyrkene, slik som *artilleriet* og *infanteriet*, som benevnelse på de forskjellige typer leieknekter på 1500-talet. Begrepene hans skiller seg for hvordan dagens historikere ser på leieknekter.

Det er ikke overraskende at tysk litteratur har flere verk om bruken av leieknekter. Tyske leieknekter var dominerende i antall på 1500-tallet og antall tyske historieverk gjenspeiler

---

<sup>3</sup> Hamre, Lars 1998. *Norsk Politisk Historie 1513-1537*

<sup>4</sup> Hedegaard, A.O.E. 1965. *Landsknæktene i Danmark i det 16. århundrede*.

<sup>5</sup> Madsen, Emil. 1904. *De nationale Tropper, samt Hærvæsenets Styrelse i det 16. Århundrede*. I *Dansk Historisk Tidsskrift* 7. V.

dette. Reinhard Baumans *Landsknechte* er et av de nyere verkene med leieknekter som tema.<sup>6</sup> Han tar for seg oppkomsten og organiseringen av de tyske landsknektene. Bauman legger særlig vekt på kontraktsvilkårene mellom de militære entreprenørene og fyrstene som engasjerte dem. Han legger vekt på ulik grad av troskapsforhold til oppdragsgiverne, og hvordan dette forandret seg utover første halvdel av 1500-tallet. Baumans vekt på formuleringer i kontraktsbaserte brev, gjør hans teorier nyttig til å måles opp mot kildematerialet i denne oppgaven. Han er også opptatt av spørsmål som hvor leieknektene kom fra og hvem de var. Bauman prøver også å skille ut de tyske landsknektene som et motstykke til sveitsiske leiesoldater og leietropper fra andre europeiske stater.

*The German Military Entrepreneurs and his work force*, skrevet i 1964 av den tysk-amerikanske historikeren Fritz Redlich, har lenge vært et viktig arbeid for det å forstå leieknektenes utvikling i senmiddelalderen og tidlig moderne tid.<sup>7</sup> Hovedmålet hans er å gjøre rede for fremveksten av de tyske militære entreprenørene. Han ser også på lignende militære entreprenører i Europa, slik som de italienske *condottieri*. Fremveksten av engelske og franske frie kompanier, *free companies*, blir også behandlet som tidlig eksempel på militær entreprenørskap. Han har tatt for seg et stort kildemateriale i sin fremstilling, og dette nytter han komparativt for å vise hvordan det tyske militærsystemet skilte seg ut fra andre lignende tendenser i Europa.

Geir Atle Ersland og Terje Holms *Norsk Forsvarshistorie bind 1* er det nyeste verket som tar for seg militære forhold i Norge i middelalderen og tidlig moderne tid.<sup>8</sup> Ersland, som skriver om perioden 800 til 1570, har en framstilling av militære forandringer mot slutten av 1500-tallet i Norge. I begynnelsen av 1500-tallet var forsvaret av Norge lagt til de få festningsverkene som eksisterte, og som var bemannet av et fåtall sveiner og leieknekter. Under sjuårskrigen 1563-1570 ser det derimot ut til at allmuen i større grad ble satt til forsvar av riket ved å ta i bruk de gamle landevernslovene.<sup>9</sup>

---

<sup>6</sup> Bauman, Reinhard. 1994. *Landsknechte. Ihre Geschichte und Kultur vom späten Mittelalter bis zum Dreißigjährigen Krieg*.

<sup>7</sup> Redlich, Fritz. 1964. *The German Military Enterpriser and his workforce. A study in European Economic and Social History*. I *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*.

<sup>8</sup> Ersland, Geir Atle og Holm, Terje 2000. "Norsk Forsvarshistorie I; Krigmakt og Kongemakt"

<sup>9</sup> Ersland 2000. s 138-154

## ***Problemstilling og gangen i oppgaven***

I denne oppgaven ønsker jeg å drøfte hvordan Kristian 2 som fyrste forholdt seg til 1500-tallets militærsystem. Hvordan gikk han frem for å etablere en militær makt utenfor sitt kongerike? Det var etablerte måter for en fyrste å samle militære styrker. Brukte Kristian 2 dette systemet for å rekruttere en leiehær? Hvordan var det så mulig for kongen å finansiere de militære styrkene? Som utgangspunkt vil jeg anta at kongen ikke hadde ressurser til å rekruttere og holde sammen en større leiehær over lengre tid uten mulighet til å inndrive ekstraskatter. Hvilke andre muligheter hadde han da? Hva betydde hans kontakter og slektskapsforbindelser til de europeiske fyrstehusene, habsburgerne og brandenburgerne? Perioden er avgrenset til Kristian 2 og hans samling av leieknekter i perioden 1523-1532.

Det første kapittelet tar for seg forskningsstatus, problemstilling og kilder. I det andre kapittel vil jeg greie ut om den militære utviklingen i senmiddelalderen. Her vil jeg se på flere former for leiesoldater fra høymiddelalder til tidlig nytid. Formålet er å ha dette som et bakteppe for å forstå og plassere i tid 1500-tallets militære maktstruktur. Dette vil jeg bruke for å si noe om Kristian 2's vervinger av leieknekter i 1523-1532 senere i kapittel tre og fire.

Tredje kapittel vil kronologisk ta for seg Kristian 2's eksilperiode helt frem til krigstoget mot Norge. Det er nødvendig med en gjennomgang av den realhistoriske bakgrunnen for Kristian 2's eksilperiode (1523-1531) for å forstå de politiske problemene som oppsto med vervingene i nederlandske og nordtyske områdene. Kapittelet vil også være et bakteppe for å kunne forstå Kristian 2's situasjon i de senere kapitlene, men er også ment som et selvstendig bidrag i debatten om Kristian 2's taktikk og strategi for å gjenerobre Danmark-Norge.

I fjerde og femte kapittel vil jeg ta for meg de militære entreprenørene. Dette er hovedarkitektene som Kristian 2 brukte for å samle en leiehær. Kapittel fire vil greie ut om hva en militær entreprenør var og hvordan de inngikk kontrakter med fyrster for å opprette leiehærer. Jeg vil her ta for meg forskjellige typer av kontrakter som Kristian 2 hadde med militære entreprenører. I femte kapittel vil jeg se på hvordan Kristian 2's militære entreprenører gikk frem for å samle sammen en leiehær.

Sjette kapittel vil ta for seg agenter som tjente Kristian 2. Agenter bruker jeg som en samlebetegnelse på flere arbeidsoppgaver som trengtes for å samle en leiehær. I hovedsak

gjelder dette å verve de enkelte kompaniene av leieknekter, men også spionasje og sendebudsoppdrag. Agentene jobbet under den militære entreprenøren og er derfor plassert etter det femte kapittel. I avslutningen vil jeg til sist prøve å binde de enkelte delene av oppgaven sammen og vise de resultatene som jeg har kommet fram til.

## **Kilder**

En empirisk gjennomgang av Kristian 2's arkiv er grunnlaget for å få en oversikt av organiseringen av leiehæren han samlet i nordtyske og nederlandske områder. Hovedvekten av diplom- og av brevmaterialet er fra kongens eksilperiode 1523 til 1532. Annet diplom- og brevmateriale vil bli trukket inn for sammenligning. Kristian 2 etterlot seg en stor brevsamling i sin eksilperiode. Det har ikke vært mulig i denne oppgaven å ta for seg alle brevene. Kildesøket har begrenset seg til viktige personer som var delaktig i organiseringen av kongens leiehær.

Da Kristian 2 dro i landflyktighet tok han med seg store deler av sitt arkiv. Han samlet også opp mye av brevmaterialet under eksilperioden 1523-1532. Denne samlingen av brev har senere havnet sammen med brev fra erkebiskop Olav Engelbrektsson. Samlingen omfatter 116 pergament- og 4315 papirbrev.<sup>10</sup> Disse brevene ble ordnet under navnet Münchensamlingen i 1820 årene. Hoveddeler av arkivet ble overført til Norge fra München i 1830. Senere har andre deler av samlingen blitt sendt videre til Riksarkivet i København og Riksarkivet i Stockholm.<sup>11</sup> Det forente arkivet ble i løpet av 1929 til 1939 overført i sin helhet til København, utenom noen få deler som ble værende igjen i Oslo og Stockholm.<sup>12</sup> Münchenarkivet er rikt på informasjon om leieknekter. Mesteparten av kildene forteller om forhandlinger som er gjort med kapteiner og andre leieknektsledere. Det overraskende er at dette rike kildematerialet har vært brukt så lite av norske historikere.

Det store antallet av brev i arkivet fra perioden 1523 til 1532, gir utførlig innblikk i Kristian 2's eksilperiode. Hovedvekten av brevene angår diplomatiske, økonomiske og militære saker. Det hele kan summeres opp i kongens erobring og revansjeplaner. Arkivet er delt opp i to hoveddeler. Det han så som nødvendig å ta med seg til sitt krigstog mot Norge i 1531 og det

---

<sup>10</sup> <http://www.arkivverket.no/arkivverket/publikasjoner/nett/handbok-ra/samlinger/kjelde.html>

<sup>11</sup> <http://www.arkivverket.no/arkivverket/publikasjoner/nett/handbok-ra/samlinger/diplom.html>

<sup>12</sup> <http://www.sa.dk/ra/brugearkivet/rasaml/foer1848/kongehus/b0203.htm>



han lot være igjen i Liere. Det er bare den delen av brev som ble igjen i Liere som havnet under den såkalte Münchensamlingen.<sup>13</sup>

Münchensamlingen finnes i *Diplomatarium Norvegicum* bind II-XVI og XVIII, trykt i Christiania 1852-1919. Jeg har brukt den digitale versjonen.<sup>14</sup> Dette fordi det var lettere å metodisk søke seg gjennom kildematerialet på denne måten. Antallet kilder som omhandler Kristian 2's krets utgjør et betydelig antall brev og det har ikke vært mulig å lese gjennom alle brevene i Münchensamlingen. Jeg har derfor konsentrert meg om å spore opp sentrale brev fra personer i Kristian 2's krets. Søkemetoden har vært rettet i to retninger. Mest brukte søkemotode har vært rettet mot sentrale personer i Kristian 2's krets, hvor jeg har søkt i sammendraget og hovedteksten i brev materialet. Den andre søkemotoden har vært rettet mot sentrale begrep som har med kontrakter til leieknekter. Med dette mener jeg begrep som for eksempel *bestellungsbrief*, som er en vanlig betegnelse på en kontrakt på 1500-tallet.

Størrelsen på kildematerialet fra Münchenarkivet har ført til at jeg har begrenset meg til et representativt utvalg for Kristian 2's bruk av leieknekter i perioden 1523-1531. Metoden min har konsentrert seg om å bruke sekundærlitteratur for å finne hvilke sentrale personer Kristian 2 rådførte seg med i perioden. Ut i fra disse personene var det mulig å spore opp et rikt kildemateriale som jeg kunne ta i bruk.

Jeg har også benyttet meg av noen dokument fra TKUA (*Tyske Kanceli Udenriks Arkiv*) fra *Kongelige Bibliotek* i København og spesielt de *oldenburgske grevers arkiv* som tilhører denne samlingen. Disse dokumentene fra midten av 1500-tallet har det vært mulig å sammenligne med andre kilder fra cirka 1523-1532.

---

<sup>13</sup> [www.sa.dk/ra/brugearkivet/rasaml/foer1848/kongehus/b0203.htm](http://www.sa.dk/ra/brugearkivet/rasaml/foer1848/kongehus/b0203.htm)

<sup>14</sup> [http://www.dokpro.uio.no/dipl\\_norv/om\\_dn.html](http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/om_dn.html)

## 2. Senmiddelalderens hærutvikling

I dette kapittelet vil jeg kort ta for meg hærutviklingen fra middelalderen til tidlige nytid. Jeg vil da spesielt klargjøre hvordan leiesoldater kommer inn i dette perspektivet. Formålet er her å plassere i tid 1500-tallets leieknekter og undersøke hvordan de skiller seg ut fra andre former for leiesoldater i tidlig middelalder og tidlig nytid.

Landsknekt, condottiere, sveitsiske *Raisläufer*<sup>15</sup> var betegnelser på yrkessoldater. De kan også samles under betegnelsen leiesoldater eller leieknekter. Å finne leiesoldatens opprinnelse er oftest svært komplisert. Dette er fordi det har vist seg vanskelig å skille ut hvilken type av leiesoldater kildene forteller om.

Denne oppgaven vil konsentrere seg om de leiesoldatene, som hadde løse nok bånd til det høyere sosiale sjiktet til å leie sine tjenester til dem som bydde høyest. Det vil si frie menn som kunne ta tjeneste hos andre. Kristian 2's eksilperiode (1523-1530) faller sammen med den perioden. Organiseringen av leiehærene var nøye gjennomført. Regler og normer for etablering av leiesoldatkompanier var godt utviklet utover 1500-tallet. Første del av denne perioden blir av militærhistorikere betegnet som leiesoldatens gyldne periode. Men dette var også en tid hvor det ble stilt spørsmål om hvorfor leiesoldater i det hele ble brukt.

I de sentrale europeiske statene var oppgaven med å etablere en leieknektshær sjelden en konge eller keisers oppgave, enten det var den tyskromerske keiseren, den franske kongen eller en italiensk byrepublikk. En slik oppgave var gjerne satt ut til noen som hadde mer innsikt i krigens kunster. På 1500-tallet var penger et middel for å erverve seg militær makt. Den stadig økende pengeøkonomien gjorde det mulig for staten å etablere en permanent statskasse og tilgangen til slike penger ble avgjørende for etableringen av en militærmakt.<sup>16</sup> Skatter og avgifter kunne i stigende grad kreves inn i form av penger, ikke som tidligere i form av naturalier eller tjenester. Dette var en utvikling med røtter tilbake til høymiddelalderen, men overgangen akselererte i senmiddelalderen. Dermed var det åpnet for muligheten til å betale for militære tjenester uten å være i besittelse av jordeiendommer til forlening, slik det gamle føydale militærsystemet hadde fungert. Fyrsten kunne dermed

---

<sup>15</sup> tysk: terminologi for leiesoldat som går i tjeneste til fremmede stater eller provinser.

<sup>16</sup> Ferguson, Wallace K. 1962: "Europe in Transition 1300-1520". s 146; Imsen, Steinar 1999 "Europa 1300-1550" s 47.

frigjøre seg fra sine vasaller, siden han ikke lenger var avhengig av jordeiendommer og kunne kjøpe seg militære styrker.<sup>17</sup>

Militærhistorikeren Emil Madsen forklarer 1500-tallets bruk av leietropper som først og fremst politisk, som en følge av kongenes innskrenkinger i retten til å bruke sine vasallers krigere. Dernest som følge av leietroppenes større krigserfaring og nyere våpentekniske utviklinger.<sup>18</sup> Utviklingen av krigføring både strategisk og våpenteknisk i senmiddelalderen førte til ny utvikling av krigere. De tette lanseformasjoner som sveitserne var kjent for, er blant de fleste historikere sett på som begynnelsen til de profesjonelle leiesoldatene til fots. Deres suksess på slagmarken førte til at flere stater ville organisere den samme typen av krigere. Den danske historikeren Mikael Venge peker i tillegg på overraskelsesmomentet i bruken av leiesoldater. Han viser til at Grevefeiden i 1534 og ikke minst Fredrik 1 sitt felttog i 1523 mot Kristian 2 var organisert i all hemmelighet.<sup>19</sup> Motstanderen ante ikke uråd før de vervede troppene ble satt i inn. I mangelen av permanente krigere ble det plass til den militære entreprenør på slagmarken. Den tyskamerikanske historikeren Fritz Redlich mener også dette skyldtes politiske og militære forhold. Politisk har Redlich samme forklaring som Madsens. Likevel mener jeg disse synspunktene bør utvides med forandringer i synet på hvem som hadde rett til å drive krigføring. Religiøs splitting gav nye tanker for hvilke deler av befolkningen som hadde "rett til" å drive krigføring. *Knightly feuds* kom til å stå som kristendommens begrep på en rettferdig feide. Dette legitimerer aristokratiet som den rette innehaver av feiden. Utviklingen innenfor rettsvesen og statsdannelser var med på å forandre denne formen for feider.<sup>20</sup> Madsens forklaring med en innskrenket rett til å bruke vasaller i krigføring tar ikke med det bredere samfunnslag økte deltagelse i krigføring utover senmiddelalderen.

## **Høymiddelalderens leiesoldater**

Høymiddelalderens hærer var sammensatt av kontingenter av krigere som en herre hadde til disposisjon fra sine vasaller. Stryken lå særlig i borger og pansret rytteri. Leiesoldater var likevel ikke helt ukjent. For eksempel brukte de engelske kongene fra og med Stephen (1135-

---

<sup>17</sup> Gilbert, Felix 1986. Machiavelli: The Renaissance of the Art of War" i Peter Paret "Makers of Modern Strategy; from Machiavelli to the Nuclear Age" s 13.

<sup>18</sup> Madsen, Emil 1904. s 126f

<sup>19</sup> Venge, Mikael 1977. *Når vinden føjer sig... spillet om magten i Danmark marts-december 1523.* s 15

<sup>20</sup> Otto Brunner 1992. *Land and Lordship.* s 15

1154) innleid infanteri og kavaleri fra Kontinentet.<sup>21</sup> Dette ble videre også brukt av Edward 1 (1274-1307) og i senere tid Edward 3 (1327-1377). Den sistnevnte kongen rekrutterte ofte walisere og gascognere. Rundt Edward 3's tid ble det vanlig å kontraktfeste slike rekrutteringer av kongelige agenter.<sup>22</sup>

Det finnes tilfeller hvor norske krigere leide seg til krigstjeneste utenfor Norge. Harald Hardrådes væringsstyrke som tjenestegjorde for keiseren i Konstantinopel fra 1034 er et eksempel på dette. Edward 1 gav i 1229 instruksjoner om at norske kogger med krigsfolk skulle ha fritt leide i engelske havner om den norske kongen var med på skipet selv. Det er likevel ikke sikkert at det betyr at norske krigsfolk var leiesoldater i denne sammenhengen. Det er også eksempler på bruk av leiesoldater i Norge i høymiddelalderen. I 1180-årene hadde kong Sverre leiesoldater fra Wales i sin tjeneste. De ble kalt ribbalder og var kjent for å være nådeløs i sin krigføring.<sup>23</sup>

I England og Frankrike skapte Hundreårskrigen en sentralisert militær organisering. Styrking av kongemakten i Frankrike var drevet fram av krig eller trusselen om krig. Problemet for de franske kongene var at de sjelden klarte å holde sammen en føydal hær, fordi den bare var forpliktet til å samles over kortere perioder. I første omgang organiserte de engelske kongene hæren ved å utstyre og betale mannskapene selv. Kongens vasaller stilte som kapteiner for grupper av soldater som de selv hadde rekruttert til tjeneste. De fikk økonomisk kompensasjon i form av penger. Fordelen var klar. Kongen slapp å forlene jordegods slik det klassiske føydale systemet forutsatte, og soldatene kunne holdes sammen over en lengre tid og trenes sammen til en helhetlig fungerende styrke. Etter en rekke nederlag på 1300-tallet, valgte den franske kongen Karl 5 (1500-1558) å følge det engelske eksemplet. Han lot innrullere de franske aristokratiske rytterne i kompanier under kongelige utpekte kapteiner, og med garanti for fast lønn til alle.<sup>24</sup> Dette medførte at styrkene var i beredskap så lenge kongen kunne betale dem.

Frankrike under Karl 7 (1422-1461), innførte i løpet av 1439-1446 reformer for å etablere en kongelig hær. Problemet med å holde den føydale hæren samlet under Hundreårskrigen, hadde lært den franske kongen nytten av å etablere faste hærstyrker. De skulle betales for å

---

<sup>21</sup> Redlich 1964 s 24

<sup>22</sup> Redlich 1964 s 22

<sup>23</sup> Ersland 2000. s 91

<sup>24</sup> Ferguson 1962. s 183-185

være under våpen hele året.<sup>25</sup> Dette var ikke bare faste rytterstyrker, men profesjonelle krigere som var trent opp i senmiddelalderens militære strategier og teknologi. Strevet med å finansiere krigføringen gjorde det nødvendig å skape et statlig finansvesen.<sup>26</sup> Innkreving av skatt i form av penger var nødvendig for å betale disse profesjonelle krigerne. Dermed var det en direkte konsekvens at skattene økte. Denne sammenhengen ble et karakteristisk trekk for europeiske stater i tidlig moderne tid. I krigstider var det en sterk tendens til økt skattlegging utover mot slutten av 1500-tallet og begynnelsen av 1600-tallet. I Danmark-Norge ble skattene også mangedoblet rundt 1600-tallet og utover.<sup>27</sup>

### ***Sveitsiske leiesoldater og tyske landskneker ved inngangen til tidlig moderne tid***

Konflikter med habsburgerne kan sies å ha vært grunnlaget for dannelsen av det sveitsiske edsforbundet (Eidgenossenschaft). Byer, landsbyer og regioner som utviklet et kommunalt selvstyre dannet allianser mot en felles motstander. De organiserte den militære innsatsen i kompanier.<sup>28</sup> Kompaniene ble trent og samlet lokalt. Sammensetting av kompaniene skilte seg avgjørende fra annen militær organisering i Europa. Utover 1400-tallet ble det innført allmenn verneplikt og våpenmønstring i storparten av det sveitsiske edsforbundet.<sup>29</sup>

#### **Sveitsiske leiekneker med piker og hellebarder. Fra nasjonalmuseet i Sveits.**



De sveitsiske leiesoldatene var mest kjente i samtiden for å ha perfektionert teknikken med piker i store formasjoner. Allerede på 1300-tallet hadde soldater til fots fra det sveitsiske edsforbundet slått tilbake habsburgerne flere ganger på slagmarken. Slaget ved Morgarten i 1315 og slaget ved

<sup>25</sup> Ferguson 1962 s 188

<sup>26</sup> Ferguson 1962. s 181

<sup>27</sup> Rian 1995. *Aschehougs Norgeshistorie. Bind 5. Den nye begynnelsen 1520-1660.* s 159

<sup>28</sup> Et kompani er på tysk kjent som *Fähnlein*, og består av 400 mann samlet under en fane.

<sup>29</sup> Baumann 1994. s 20

Sempach i 1386, var eksempler der kompanier, som i hovedvekt var sammensatt av bønder, kunne slå tilbake tungt pansret rytteri.<sup>30</sup> Mot slutten av 1400-tallet ble kompanier av sveitsiske leieknekter samlet under kapteiner og fikk sitt elitepreg. Allerede ved slaget ved Morgarten og Sempach var den sveitsiske firkantformasjonen mot tungt kavaleri beryktet. Den beskyttet alle flanker mot et mer mobilt rytteri og var på den tid regnet som overlegen det tungt pansrede rytteriet. Deres rykte etter konfliktene med habsburgerne gjorde dem til en ettertraktet ”markedsartikkel” og betalingen deres gjenspeilte dette ryktet.<sup>31</sup>

De første tyske landsknektkompaniene så ut til i stor grad å være inspirert av de sveitsiske leiesoldatene. Den tysk-romerske keiseren Maxmillian I (1493-1519) godkjente opprettelsen av de første kompaniene i Svabia, ved grensen til Sveits.<sup>32</sup> Militærhistorikeren Franz Redlich argumenterer for at de første landsknektkompaniene var frontet av godt pansrede krigere. De var fra før vant til kamp til hest. Lansen var nå byttet ut med den sveitsiske 18 fots piken som kun kunne brukes til fots. Bak dem kom folk fra allmuen som var gitt et minimum av trening. Her skilte de seg ut fra de sveitsiske pike-kompaniene som var kjent for å være godt trente. Meningen var at de med mest rustning skulle fylle de første rekkene i kompaniet, mens folk fra allmuen skulle fylle opp rekkene bakover. En viss ridderkultur kan sies å ha vært videreført til de første landsknektkompaniene.<sup>33</sup>

På 1500-tallet ble begrepet *landsknecht* en vanlig term for den tyske leiesoldat til fots. Etymologisk kommer begrepet fra *land*, som i betydningen keiserens land, og *knecht* som betyr kriger eller tjener. Denne termen er nyttig for å skille tyske leiesoldater fra de sveitsiske *räislauffer* eller de italienske, spanske eller bøhmiske fotknektene. I utgangspunktet kan det sies at 1500-tallets landsknekter hadde sin utbredelse fra sørtyske områder i Svaben og Bodensee til Tyrol, Allgäu, Voralberg.<sup>34</sup> Sammen med de sveitsiske *räislaufers* utgjorde de kjernen av leiesoldater fra Alpene og nordover på Kontinentet.

Fram til 1300-tallet anså ikke den katolske kirken det for legitimt at folk fra lavere stender som håndverkere og bønder deltok i kriger. Slikt var forbeholdt aristokratiet og ridderstanden. At keiseren legitimerte *landsknecht* som yrke, gav også lavere stender denne rettigheten.

---

<sup>30</sup> Baumann 1994. s 20-21

<sup>31</sup> Baumann 1994. s 22-23

<sup>32</sup> Miller, Douglas og Richards, John 2004. *Landsknechte 1486-1560*. s. 7

<sup>33</sup> Redlich 1964. s. 17

<sup>34</sup> Baumann 1994. s. 62-63

I utgangspunktet kunne alle som stilte med harnisk og lanse bli leiesoldater. Utover 1500-tallet ble det vanlig at de som vervet soldater gav dem det nødvendige utstyret når de møtte til mønstring.<sup>35</sup> Dette skapte et bredere grunnlag for rekrutteringen. En del av landsknektene ble rekruttert fra håndverkere og lavere sosiale lag i de riktyske byene, men de fleste landsknektene kom fra landsbygden og landsbyene. Noen av dem var bønder, men de fleste var sønner av bønder eller lokale håndverkere eller de var husmenn (*Häusler*) og daglønnere.<sup>36</sup> Deres rettslige stilling i samfunnet ser ikke ut til å ha spilt noen rolle. Tvert imot ser livegenskap (*Leibeigenschaft*) ut til å ha vært brukt for å rekruttere leiesoldater. Noen godsherrer kunne fungere som militære entreprenører og sette i sammen mannskap av

**Döppelsoldner.** En fullt utrustet leieknekt som krevde normalt dobbel betaling.



Fig. 4. Landsknecht-Döppelsöldner mit Hafensbüchse (nach F. Brun).

leiesoldater fra livegne bønder (*Eigenlaute*) fra sine egne landområder.<sup>37</sup>

For flere var det en mulighet å bli leiesoldat på livstid. Risikoen for å enten dø av sykdom, skader eller dø i slag kan tenkes å ha vært stor. Overlevde man lenge nok var muligheten for å tjene store pengesummer. Dette kunne også brukes for å utruste seg bedre. En mann med full harnisk, lanse og sidevåpen eller et kruttvåpen, ble kalt *döppelsoldner*. Dette betydde at han skulle normalt ha dobbel betaling av hva de andre skulle ha.<sup>38</sup> Dette var fordi han selv sto for all den nødvendige

utrustningen.

<sup>35</sup> Baumann 1994, s. 64.

<sup>36</sup> Baumann 1994, s. 64.

<sup>37</sup> Baumann 1994, s. 64.

<sup>38</sup> Miller og Richards. s 66

I senmiddelalderen og tidlig nytid var avhengigheten av leieknekter viktig for krigføring. Å sikre denne ressursen ble da også naturlig. I konflikten i Nord-Italia mellom habsburgerne og Frankrike tjenestegjorde tyske landsknekter på begge sider. Maxmilian 1 forsøkte på denne tiden å legge begrensinger på leieknekter fra tysk-romerske områder. Han søkte å kriminalisere leieknekter som leide vekk sine tjenester til fremmede fyrster, og spesielt de som gikk i fransk tjeneste. I praksis tjente leieknekter fra tysk-romerske områder fremdeles hos fremmede fyrster utover 1500-tallet. De habsburgerske keiserne gav også i større grad tillatelse til fremmede fyrster å verve og mønstre innenfor det tysk-romerske riket, så lenge de ikke var fiendtlig innstilt mot keiseren.<sup>39</sup> Likevel finnes det flere eksempler hvor tyske leieknektsledere gjorde tjeneste hos Frankrike mot habsburgerne. Den velkjente leieknektsføreren Sebastian Schertlin vervet kompanier av landsknekter for den franske kongen Henry 2 (1519-1559). Dette var til stor misnøye for keiser Karl 5. Han utlovde en dusør på 4000 florinere for å fange Schertlin og 3000 for å ta livet av ham. Samme året hadde Karl 5 hugget hodet av flere kapteiner over landsknektkompanier for å tjent den franske kongen.<sup>40</sup>

### ***Fra leiesoldater til legdshærer***

Selv om leiesoldater ble mer og mer vanlige på 1500-tallet, betydde ikke det at alle krigførende parter baserte sine hærer på dem. I noen stater ble det også opprettet stående hærstyrker. En av grunnene kan ha vært den militærteknologiske utviklingen. Skytevåpen var nok mye lettere å håndtere for en utrent mann. Ved å masseprodusere skytevåpen kunne en hærstyrke samles hurtigere og være klar for en krig.

Leiehærene skulle likevel vise seg å være de mest effektive soldatene i Europa til et godt stykke utover 1600-tallet. Den berømte leieknektsføreren Albrecht von Wallenstein viste i 1627 Kristian 4 at den danske legdshæren var langt i fra i stand til å forsvare seg mot krigsvante landsknekter. Formasjonene med store og tette rekker med piker, ble mot slutten av 1500-tallet videreutviklet med omfattende bruk av kruttvåpen. Den spanske varianten besto av en firkant av børseskyttere med en mindre rekke av piker i ledd bak. Dette ble kalt for en *tertian*. I den nederlandske bataljonoppstillingen ble 500 mann stilt opp i linjeformasjon med

---

<sup>39</sup> Bauman 1994, s 58-60

<sup>40</sup> Redlich 1964, s 85. Se videre kapittel 5 om Sebastian Schertlin.



børseskyttere foran og piker bak. Det skulle være like mange piker som børseskyttere i bataljonen.<sup>41</sup> Selv om leiesoldater var viktige element i kringføringen utover 1600-tallet, ble bruk av utskrevne mannskaper stadig viktigere. Leiesoldater har siden den tid fungert som supplement til utskrevne og vervede soldater.

## ***Den nordiske utviklingen***

Stridighetene mellom Kristian 2 og Fredrik 1, ble på slagfeltet stort sett utkjempet av leide soldater. Fredrik 1 var støttet av det pengesterke Lübeck. Kristian 2 fikk støtte fra adelslekter fra keiserriket som han var giftet inn i. Kristian 2's viktigste venner var hans svoger kurfyrten Joachim 1 av Brandenburg og en annen svoger, keiser Karl 5. Kongen hadde utsendte rådgivere fra sine tyske slektninger som støttet ham i militære saker.<sup>42</sup> For det første var det viktig å ha kontakter i de tyske og nederlandske byene for å kunne verve soldater til feider. Uten et slikt innpass var det vanskelig å samle en leiehær. Det var også viktig å ha gode relasjoner til de landskaper hvor de leide soldatene samlet seg og mønstring fant sted. Konflikten i Danmark i 1523 er et typisk eksempel på hvor viktig relasjoner og kontakter til landskaper med leiesoldater var i feider og stridigheter. I de tyske og nederlandske områder var det betydelig lettere å verve og samle knekter. Her var markedet for knekter lokalt plassert og sjelden en mangelvare.

Mot slutten av 1500-tallet kan det så smått spores endringer i bruken av militære mannskaper. Sverige under Gustav Vasa var først ute med å etablere lokalt utskrevne soldater. I 1544 ble det innført verneplikt og verving av nasjonale tropper.<sup>43</sup> Svensk malmproduksjon og smedkunst gjorde det mulig å utruste en folkehær. Den svenske omorganiseringen passer fint under en machiavellisk tankegang, hvor bonden skulle forsvare sitt område fra inntrengere. Machiavellis tanke var at militsen og folkeoppbudet skulle mobiliseres til å sloss for fedrelandet (*patria*). Dette så han som den meste effektive måten å samle en krigsmakt.<sup>44</sup> Det betyr ikke at Vasa hadde Machiavelli i tanke når han utskrev bønder til soldattjeneste. En slik tanke var jo kjent fra før i Norden, også i Danmark og Norge.

---

<sup>41</sup> Holm 2000. s 163

<sup>42</sup> Se kapittel 6

<sup>43</sup> Holm 2000. s 164

<sup>44</sup> Ersland 2000. s 151

I Norge var leidangen en slik ordning allerede fra siste halvdel av 900-tallet.<sup>45</sup> Under dansk-norsk kongefellskap hørtes det sjelden at leidangen ble nevnt eller brukt. Leidangsordningen på 1500-tallet hadde på den tiden mistet mye sin betydning. På et notis erkebiskop Olaf Engelbrektsson var i besittelse av før herremøtet i Romsdalen i 1533 sto det følgende ”Hva med langskipene?”<sup>46</sup> I 1557 forsøkte Kristian 3 i å gjenopplive den norske leidangsordningen. Han gav ordre om bygging og utrustning av skip. Det ble forlangt at i alt 28 skulle stilles, ti skip i fra Lista og østover, og 18 skip i fra Lista og til lengst nord. Dette var ikke noen langskip, men skip med kanoner og krutt. Det skulle også stilles et godt utrustet mannskap til skipene. Senere overtok kongen skipene, og førte dem til København. Kongens hensikt denne gang var ikke å gjenreise leidangsforsvaret, men å oppruste den kongelige flåten.<sup>47</sup> Først og fremst var dobbeltmonarkiet opptatt av sjøforsvaret. Dette var viktig for å holde orden på kaprere, innkreve Øresundtollen og ikke minst holde svenskene innesperret fra havnene under krig. Kristian 3 kan ha sett på revitalisering av leidangsforsvaret som et svar på svensk mobilisering av bondesoldater syv år tidligere.

Under Sjuårskrigen (1563-70) ble de gamle leidangsordningene trukket fram på nytt. Etter at svenskene hadde erobret Trøndelag i slutten av februar 1564, ble et gjenerobringstokt planlagt fra norsk side. Høvedsmannen på Bergenshus, Erik Rosenkrantz, utkalte hver femte mann i Nordhordland og Sunnhordland til krigstjeneste. Han refererte til gamle leidangslover for retten til dette. Dette falt ikke i smak for bøndene. Men etter trussel om represalier mot de som ikke stilte, møtte bøndene opp til mønstring til slutt. Høvedsmannen skulle selv stå for skyts og ammunisjon, mens bøndene måtte stå for annen utrustning og proviant. Det ble også holdt våpeneksersis med bøndene.<sup>48</sup>

Senere ble bondesoldater utskrevet under Kalmerkrigen (1611-13). Dette fungerte dårlig. Leiesoldater viste seg fremdeles som mer effektive. I 1628, under Keiserkrigen(1625-29), kom de første forordningene om en norsk legdshær. Planene ble ikke satt i verk, siden krigen tok slutt allerede året etter. Først under stattholder Hannibal Sehested styre i Norge (1642-51) ble en hel hær utskrevet, utstyrt og tatt i bruk. Felthæren talte 10 000 mann, og av disse var 8000 bønder.<sup>49</sup>

---

<sup>45</sup> Ersland 2000. s 42

<sup>46</sup> DN X nr 672

<sup>47</sup> Mathisen, Trygve. 1952. *Fra Bondeoppbud til Legdshær*. s 31-33

<sup>48</sup> Ersland s 145-146

<sup>49</sup> Dyrvik, Ståle. 1999. *Norsk Historie 1625-1814. Veger til sjølvstende*. s 24-26

## ***Oppsummering***

I dette kapittelet har utviklingen av leiesoldater fra høymiddelalder til tidlig nytid vært tema. Leiesoldater var ikke noe nytt fenomen i senmiddelalderen. Helt fra antikken har leiesoldater vært brukt i krigføring. Organiseringen og profesjonaliteten til leiesoldater har derimot vært gjenstand for forandring. Hundreårskrigen skapte en større profesjonalisering av soldater i England og Frankrike. Å betale soldater med mynt ble sett som det mest effektive måten å holde en hær samlet på. Det var mer effektivt å betale en soldat isteden å forlene jord som betaling. Leiesoldaten hadde krigen som virksomhet og levebrød. Det må likevel skilles mellom flere typer av leiesoldater.

I tyske og sveitsiske områder ble kontraktfesting av leiesoldater sentralt utover 1500-tallet. Ryktet til sveitsiske leiesoldater førte til at de ble ettertraktet som leiesoldater for fremmede fyrster utenfor de sveitsiske områdene. Den tyskromerske keiseren forsøkte å legge begrensinger på leiesoldater som ble leid til fremmede fyrster.

Fyrster i Norden leide i stor grad leiesoldater fra tyske og nederlandske områder. De var således fremmede fyrster som keiseren ville ha kontroll over tillatelsen deres til å verve soldater fra hans område. Nordiske konflikter i første halvdel av 1500-tallet ble nesten utelukkende kjempet av leiesoldater som kom fra områder utenfor Norden. Mot slutten av 1500-tallet kommer det tendenser til å etablere egne hærstyrker i Norden, som et tillegg til det eldre adelsrytteriet. Sjuårskrigen er et eksempel på en konflikt hvor bondesoldater ble nyttet fra begge sider. Kamphandlingene ble derimot for det meste utført av profesjonelle leiesoldater.

Det var lenge siden leidangen var blitt utkalt. Plyndringen fra Vitalinerne i 1428 og 1429 i Bergen var en av de siste gangene at en flåteleidang ble utkalt. At den for lengst utdaterte leidangsordningen ble tatt i bruk var mest sannsynlig ikke bare desperasjon men også i tråd med utvikling i resten av Europa. Bruken av leiesoldater i Danmark-Norge kan ikke tidfestes til noen bestemt periode. Et mer interessant spørsmål er når de hadde sin største utbredelse? Det var trolig på begynnelsen av 1500-tallet. Kampen om den dansk-norske tronen og tiden 1523 til 1531 er et eksempel på en konflikt hvor leieknekter var av stor betydning. Nøkkelen til militære suksess var avhengig av mulighetene til å betale og ta i bruk leieknekter.

**Kristian 2 og dronning Elisabeth**



### **3. Kristian 2's fall og forsøk på gjenerobring.**

#### ***Kristian 2's fall***

Kristian 2's fall og Fredrik 1's tronbestigelse skulle føre til en rekke politiske og militære konflikter i tiårene etterpå. En aggressiv handelspolitikk og en rekke fordeler gitt til borgerskapet hadde gitt Kristian 2 mange motstandere. Skatter og tvungne ytelser av mat og forsyninger til felttoget mot Sverige i 1520 hadde kostet flesteparten av befolkning mye.<sup>50</sup> Blodbadet i Stockholm den 4. november 1520 hadde allerede ført til full splittelse og opprør av den svenske adelen. Hansastedene støttet den svenske selvstendighetskampen og førte til et større konfliktområde for kongen. Ledet av Gustav Wasa og støttet av Lübeck, mistet Kristian 2 grepet om Sveriges trone.<sup>51</sup>

Adelen i Danmark så med stor skepsis på privilegiene borgerskapet hadde fått. Dette gjaldt særlig adelen i Jylland. Den 20. januar 1523 proklamerte landstinget på Viborg opprør mot Kristian 2.<sup>52</sup> Opprørerne var ikke helt uten makt. Etter press og støtte fra Fredrik 1 ble embetet som riksmarsk gitt til Tyge Krabbe, en av de fremste opprørslederne. En etter en støttet storparten av den danske adelen opprøret mot Kristian.<sup>53</sup> Når Fredrik 1 bestemte seg for

---

<sup>50</sup> Venge 1972. *Christian 2.s fald: Spillet om magten i Danmark januar-februar 1523*. s 30

<sup>51</sup> Venge 1972.

<sup>52</sup> Venge 1972. s 14

<sup>53</sup> Hamre 1998. s 189

å ta over makten var det med støtte fra hansastedene også. Etter hansaforbundets støtte til det svenske opprøret ble de straffet med tap av handelsprivilegier og økning av øresundtollen. Lübeck var mer enn villig til å koste på seg leiesoldater for at Fredrik skulle drive Kristian 2 ut av landet.<sup>54</sup>

### **Allianseforsøk og vervinger 1523**

Den jyske adelen sitt opprør tvang Kristian 2 og hans gjenværende trofaste adelsmenn tilbake til Sjælland. Malmö og trolig mesteparten av Skåne var fortsatt kontrollert av lojale menn. Søren Nordby på Gotland skulle også vise seg å være trofast mot kongen. Noen unnsetning til å slå ned opprøret var Kristian 2's menn i Skåne og Gotland neppe villig eller kapabel til å sende. Kristian 2 måtte se til sine nærmeste allierte, habsburgerne og brandenburgerne. Som ektemann til søsteren til den habsburgerske keiseren Karl 5 og svoger til den brandenburgerske kurfyrsten Joachim av Brandenburg, var tyske slektninger trolig Kristian 2 sitt eneste håp om støtte. Den 13. april 1523 dro Kristian 2 fra København. Fredrik 1 med støtte av Lübeck og en hær av leieknekter hadde allerede på samme tid tatt over Jylland. Noen støtte fra venner i Nord-Tyskland så ikke ut til å komme.<sup>55</sup> Kristian 2 overlot forsvaret av København til Henrik Gøye.<sup>56</sup> Sammen med flere embetsmenn og det han kunne ta med seg fra det danske skattkammeret, dro han til Nederlandene. 1. mai 1523 ankom han med sitt følge til øyen Veere på Zeeland. Det var kongens plan å komme med en unnsettingstyrke til København. Sammen med de eiendeler og skatter han kunne raske sammen forlot han København. For eksempel sørget han for at Jørgen Hanssøn tok med store mengder sølvmynt fra Mariakirken i Oslo.<sup>57</sup>

Det beste stedet for å samle folk til en styrke for å gjenvinne tronen var i Nord- Tyskland og Nederlandene. Der hadde også kongen stor familie og mange venner, som kunne være hjelpelig med å støtte hans sak. Først og fremst var det viktig å danne et kontaktnett til tyske leieknekter gjennom venner og slekt. For det andre kunne de også gi viktig politisk støtte til Kristian 2.

---

<sup>54</sup> Venge 1972. s 55-56

<sup>55</sup> Allen 1870. s 128. Henrik den yngre av Braunsweig skulle verve en unnsettingsstyrke på 5000 mann. Men på grunn av åpen konflikt med hertug Fredrik, kunne ikke styrkene bevege seg over Elben til Holstein for å komme til unnsetting.

<sup>56</sup> Venge 1972. s 177

<sup>57</sup> DN V nr 1036

Etter ikke å ha fått unnsetting, kapitulerte København etter nyttår 1524. Det ville være vanskelig å innta København etter at byen var tapt. Veien gjennom Jylland og grevedømmene var nok også vanskelig å forsere. Til tross for vanskelighetene var planen å samle en stor nok styrke som kunne gå over Elben og gå landveien gjennom Holstein mot dansk jord.

Selv om kongen til tider befant seg Nord-Tyskland, oppholdt han seg for det meste i Nederland. Dette skapte stor misnøye hos statholderinnen av Nederland, Margarete av Østerrike, men ble nok akseptert grunnet keiserens støtte til Kristian 2.<sup>58</sup> Her tilbrakte han mye tid og gjorde mange forberedelser for å ta tilbake sine kongeriker. Ververne hans oppholdt seg i Nederlandene, men også i tyske byer, som Köln og Bremen. Mange av dem hadde i oppgave å reise rundt som kongens representanter hos allierte og venner eller slekt. Margareta av Østerrike skrev alt i slutten av måneden etter kongens ankomst, et brev til kurfyrst Joachim 1 av Brandenburg.<sup>59</sup> Hun håpet at kurfyrsten, som var svoger til Kristian 2, skulle ordne opp. Kurfyrsten var godt informert om kongens situasjon. Men på grunn av at Joakim var på reise utenfor sine områder, kunne han ikke hjelpe kongen på det tidspunktet.<sup>60</sup> Ikke lenge etter at han var nådd fram til Nederlandene, reiste Kristian 2 til Henrik 8 av England for å søke allianse og samarbeid. Etter et besøk i juni 1523 innså kongen at det ikke var noen støtte å få der heller. Med få andre muligheter reiste han tilbake. 10 juli ankom han Mecheln i Nederland.<sup>61</sup>

I mellomtiden hadde hans svoger Joachim 1 av Brandenburg allerede satt sammen planer om et stormøte av fyrster som sto han selv og kongen nær. Om dette kan ha vært grunnet statholderinnens brev er usikkert. Motivasjonen kan ha kommet fra rykter om at kongen hadde tatt med seg store rikdommer fra Danmark. I et brev til søsteren til Kristian 2, kurfyrstinne Elisabeth la kurfyrsten ut om at han ville sørge for at kongens midler ble brukt fornuftig med hans hjelp.<sup>62</sup> Ikke lenge etter ble det kalt inn til et stormøte for fyrster og andre av høyere sosial rang i Köln. Mange av Kristian 2's venner og allierte i Tyskland ble invitert. Møtet ble avholdt 20. juli 1523.<sup>63</sup> Her skulle det diskuteres hva som skulle gjøres med Kristian 2's situasjon og om en hær av leieknekter skulle mønstres mot Fredrik 1 og Lübeck.

---

<sup>58</sup> DN XIV nr 377

<sup>59</sup> DN XII nr 293

<sup>60</sup> DN XV nr 161

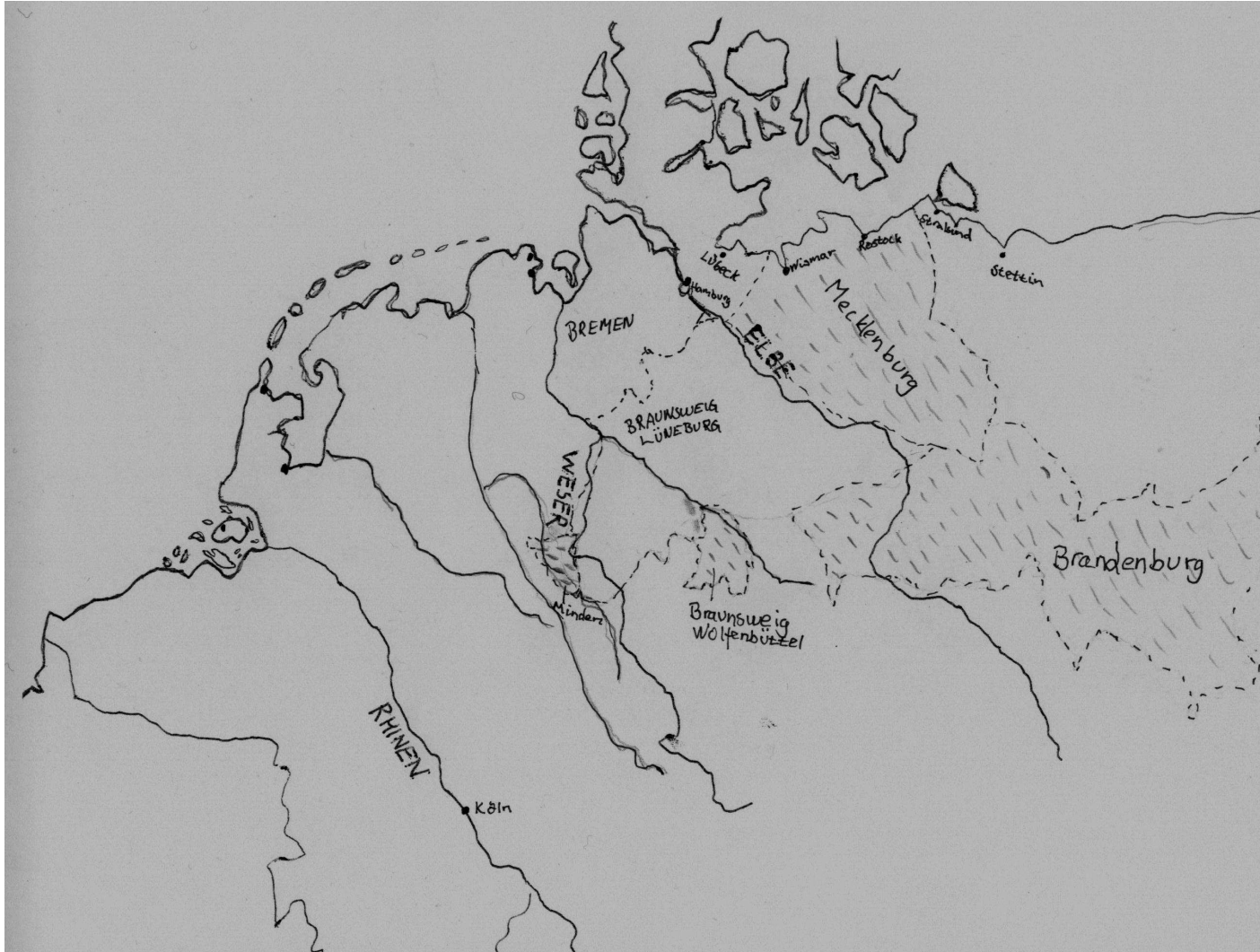
<sup>61</sup> Allen 1870. s 126

<sup>62</sup> Allen, C. F. 1854. *Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie*. Bind 1. s 64

<sup>63</sup> Allen 1870. s 134

Det skulle også bestemmes hvilken rolle de respektive fyrster skulle ha i gjenoberingen av Danmark-Norge.<sup>64</sup>

Kartet viser tyske områder som åpenlyst støttet Kristian 2 i 1523. Brandenburg, Mecklenburg, Braunschweig-Wolfenbüttel og Minden.



### Forsøk på megling

De første forsøkene for å skape allianser og bygge opp en hær for å ta tilbake tronen rant ut i sanden. Så kom Karl 5 med et forslag til forlik mellom Kristian 2 og Fredrik 1. Han foreslo et møte i Hamborg, som skulle finne sted 2. november 1523. Møtet skulle imidlertid forsinkes helt til slutten av april i 1524.<sup>65</sup> Karl 5 ville være megler i konflikten og han hadde også bedt om at en pavelig utsending skulle bistå i meglingen.

<sup>64</sup> Se også kapittel 5 om fyrster som deltok på møtet.

<sup>65</sup> Allen 1870. s 473

Støttespillere til Fredrik 1 og Kristian 2 ble alle invitert til å tale for hver sin part. Kravene fra Kristian 2 var klare. Han ville innsettes som konge og ha erstatning for alle utgifter konflikten hadde medført. I gjengjeld ville han ikke straffe Fredrik 1, men gi tilbake hans landområder og tittel som før konflikten. Hansastedene og Lübeck skulle også få sine handelsprivilegier tilbake. Fredrik 1 sine støttespillere og utsendinger var på ingen måte klar til å imøtekomme disse kravene. De ville derimot la Kristian 2's sønn Hans bli neste tronarving etter Fredrik 1. De ville også gi dronningen kompensasjon i form av jordegods og Kristian 2 ville få en årlig pensjon på 30 000 gylden hvis han gjorde avkall på tronen og landområder. Det kom ikke til noen enighet ved dette møtet og etter åtte uker dro begge partene fra Hamburg. Det eneste de ble enig om var et nytt møte i Lübeck den 5. juni 1524.<sup>66</sup>

I løpet av denne tiden hadde Fredrik 1 styrket sin maktstilling. København og Malmö hadde kapitulert. Han hadde god kontroll over riksrådet og han hadde blitt hyllet som konge i Vikenområde i Norge. Han hadde også lyktes med å innsette trofaste menn i alle slottslenene i Danmark og Norge. Det var nå også klart at Kristian 2 hadde mislykket med sine vervinger av leieknekter, noe som styrket Fredrik 1's posisjon ytterligere foran neste møte mellom partene.

Møtet i Lübeck skulle heller ikke føre frem til noen løsning. Fredrik 1's utsendinger var ikke lenger villig til å gi noen av de tidligere nevnte tilbudene han hadde fremsatt ved møtet i Hamburg. Det ble likevel sendt noen forslag for løsning av konflikten til København. Fredrik 1 avviste alle forslagene fra Kristian 2, siden utsendingene ikke ville anerkjenne ham som konge, men som hertug.

### ***Kapringer på norskekysten og landgang i Blekinge i 1525***

Gjelden etter den mislykkede vervingen skapte problemer med å forhandle med leieknekter de neste årene. Det ble likevel satt sammen en plan. På Gotland hadde fremdeles Søren Nordby lojaliteten sin hos Kristian 2. Her hadde han en betydelig styrke med leiesoldater og en flåte. Kristian 2 på sin side satte sammen en kaprerflåte, som skulle styres av Jörgen Stegentin, Jörgen Hansson og Klaus Kniphof.<sup>67</sup>

---

<sup>66</sup> Allen 1870. s 494-496

<sup>67</sup> DN IX nr 548



I realiteten var det bare Kniphof, sammen med kongens sekretær Lambert Andersen, som dro til sjøs. Ifølge C. F Allen så planen ut til å være at Søren Nordby skulle gjøre landgang i Skåne og Blekinge. I september 1525 ble to av Fredrik 1's skip i København bortført av en mann som var kjent som Skipper Clement. Han var en av Kristian 2's menn og planla å slutte seg til Kniphof i kapring på norskekysten. Dette skjedde ikke grunnet omstendigheter beskrevet nedenfor som hindret de to kaprerne å slutte seg sammen. Han fortsatte likevel kapringer langs norskekysten og Kattegat. Senere forsøkte han å slutte seg til Søren Nordbys opprør i Skåne.

I 1525 gikk Søren Nordby i land i Skåne, under bondeopprøret der. I hans fravær angrep Lübeck Gotland, og han flyktet tilbake. Fredrik 1 fryktet at Gotland skulle gå tapt for riket, og inngikk avtale med Nordby der han skulle avstå Visborg mot at han fikk Blekinge og Lister som fritt len.<sup>68</sup> Etter disse hendelsene sier kildene lite om Clement, men han skal også ha tatt del i Kristian 2's hær og flåte som dro mot Oslo i 1531.<sup>69</sup>

Avtalen mellom Fredrik 1 og Søren Nordby så ut til å være brutt da Søren Nordby i 1528 dro til Nederlandene og møtte Kristian 2 igjen. Kongen ønsket nok en mann som Søren Nordby i sine rekker, men Nordby hadde helt andre planer. Det er mulig at det hadde med lite tiltro til kongens planer, men senere på året lot han verve seg til Karl 5 felttog mot Firenze.<sup>70</sup> Der deltok han under beleiringen av Firenze. Det skulle koste ham livet til slutt. Han døde under falt under beleiringen av Firenze i 1530.<sup>71</sup>

Kniphof skulle drive kapring mot sin konges fiender og røve med seg så mye verdigjenstander som mulig. Deretter skulle han søke å få pantsatt byttet i Skottland. Med en større sum penger skulle han så verve med seg knekter fra Skottland og komme Søren Nordby til unnsetning. Kniphof hadde forbindelser med innflytelsesrike personer i Skottland.<sup>72</sup> Disse skulle også tilby militær hjelp til kongen ved en senere anledning. Et brev fra Eske Bille viser også at det ble gjort angrep mot Bergen ikke lenge etter flåten satte seil fra Nederland. Det fortelles at

---

<sup>68</sup> Albrechtsen, Esben. 1997. *Danmark-Norge 1380-1814: Fællesskabet bliver til. Bind 1. 1380-1536.* s 312

<sup>69</sup> Dansk biografisk lexikon 1890. Bind 4.

<sup>70</sup> Ekdahl, N.J. 1835. *Christiern II's arkiv, 1, Handlingar rörande Severin Norby och de under hans ledning stående krigsföretagen mot Sverige, 3 afdeling.* S 1327

<sup>71</sup> Dansk historisk tidsskrift. sjuende rekke, 5

<sup>72</sup> Allen 1872. s 11-13

biskopen Olav Thorkildson ble tatt til fange sammen med abbeden Michael av Lysekloster.<sup>73</sup> Dette kan godt være Klaus Kniphof som utførte dette angrepet.

Senere på året ble det satt sammen en plan fra kongen om et angrep mot Norge. Først og fremst skulle dette rettes mot Bergen. Av flere grunner ble planen spolert. For det første kom Jørgen Hansson med betenkeligheter om planen ville lykkes. Han hadde nok større tiltro til Bergens forsvarsevner, siden han tidligere hadde vært høvedsmann med sete i byen. Han forsøkte likevel å utruste et skip på egen regning til kongen. Uheldigvis for Hanssøn, ble skipet satt i arrest av stattholdereinnen mens det lå til havn i Amsterdam.<sup>74</sup>

Av andre grunner var Klaus Kniphof dratt på nye kapringer igjen. Denne gangen skulle han ikke gjøre stor forskjell på venner eller fiende. Engelske, nederlandske og hamburgske handelsmenn klaget flere ganger over at deres skip var blitt plyndret av Kniphof. Hamburgerne sendte ut da skip for å forsvare sine handelsveier mot Norge. Det kom til en trefning hvor blant annet Lambert Andersen falt.<sup>75</sup> Mot slutten av september kom Klaus Kniphofs skip tilbake. De seilte inn ved utløpet av elven Ems. Han ble han stengt inne av hamburgske skip. Etter en trefning mellom Kniphof sine menn og hamburgerne, måtte Kniphof gi opp og la seg ta til fange.<sup>76</sup> Han ble senere dømt til døden av en hamburgsk domstol.<sup>77</sup>

### ***Forhandlinger og nye forsøk på verving i 1529***

På 1520-tallet var det politiske spillet blant de europeiske stormaktene anspent. I de italienske krigene hadde den franske kongen okkupert store deler av Nord Italia. Krigen involverte alle de fleste store kongedømmene i Europa. Spania og Det tyskromerske riket stilte krav om at den franske kongen skulle trekke seg tilbake. Keiseren lå til stadighet i strid med ham. Krigføringen hadde kostet keiseren store summer, og han var nok derfor lite villig til å bistå sin svoger, Kristian 2, med penger eller soldater.

---

<sup>73</sup> DN X nr 456

<sup>74</sup> Allen 1872. s 127

<sup>75</sup> Allen 1872 s 107

<sup>76</sup> DN IX nr 552

<sup>77</sup> Allen 1872 s 127

Da Kristian 2 kom til Nederlandene var området tynget av store skatter og tvangslån til keiseren som ble brukt til krigføring i Geldern. Dessuten var området også rammet av krig. Hertug Karl av Geldern, en alliert til den franske kongen, hadde invadert nederlandske områder.<sup>78</sup> Det var derfor ikke noe ønskelig for statholderinnen av Nederland å bistå Kristian 2 med militære eller økonomiske midler. Dette kommer godt frem i et brev hun skrev til Joachim 1 av Brandenburg, hvor hun håpet han skulle ta seg av kongens problemer.<sup>79</sup> Kongen selv hadde håpet at hans svoger keiser Karl 5 ville støtte han økonomisk og politisk. Selv om keiseren nok hadde godvilje til kongen, var han neppe interessert i å støtte ham økonomisk. Dette var tilfellet de første årene i Kristian 2's eksil. Manglende økonomisk støtte fra keiseren ville gjøre en kjapp gjenerobring umulig.

Etter at Kristian 2 hadde mønstret en stor mengde leieknekter sensommeren 1523, tok også pengene slutt. Leieknekthæren oppløste seg og kongen ble stående igjen med en stor gjeld til to av sine nærmeste allierte, Joakim av Brandenburg og Albrecht av Mecklenburg.<sup>80</sup>

Kristian 2's nære bånd med keiseren blandet ham også inn i forhandlingene mellom de europeiske stormaktene. Selv om Kristian 2 var i eksil, var det viktig å holde en utenrikspolitisk profil ovenfor andre konger og fyrster. Disse forhandlingene viser at kongen søkte å samle politisk støtte for seg selv mot Fredrik 1. I et brev fortalte han kansleren at Frankrike stod på Fredrik 1's side, mens keiserens forhandlere mente de burde stå på Kristian 2's side.<sup>81</sup> Fra juli til august var kongens utsending, kansleren Gotskalk Erikssøn, tilstede under forhandlingene i Cambrey. I flere brevvekslinger med Gotskalk Erikssøn ser vi også at den forviste kongen kom med egne krav i forhandlingene. Den franske kongen støttet seg til Fredrik 1, mens den tyske-romerske keiseren forlangte fransk støtte til sin svoger Kristian 2.<sup>82</sup> Like før det ble sluttet fred hadde den franske kongen lovet å oppgi støtte til Fredrik 1.<sup>83</sup>

Etter freden i Cambray forhandlet Kristian 2 med Karl 5 om å få utbetalt brudeskatt, som keiseren ennå ikke hadde betalt. Etter forhandlinger først i Innsbruck og senere i Augsburg, instruerte keiseren at kongen skulle få utbetalt sin brudeskatt av regentinnen i Nederlandene, Margarete av Østerrike.<sup>84</sup> Det oppstod problemer med disse utbetalingene. Regentinnen

---

<sup>78</sup> Hamre s 207

<sup>79</sup> DN XII nr 293

<sup>80</sup> Allen s 533-535

<sup>81</sup> DN XII nr 438

<sup>82</sup> DN XII nr 437

<sup>83</sup> DN XII nr 441

<sup>84</sup> Heise 1877. s 8

ønsket ikke å stå for disse utbetalingene og rådet heller kongen å søke lån hos kjøpmenn med pant i sin pensjon.<sup>85</sup>

Som tidligere nevnt kom Claus Kniphof kom i kontakt med innflytelsesrike personer i Skottland mens han var til sjøs med kapringsflåten i 1525.<sup>86</sup> Kongen sendte også sin kansler Gotskalk Erikssøn til Skottland for å forhandle om leieknekter.<sup>87</sup> Den skotske kongen var på den tid uten hustru. Frankrike hadde lovet kong Jakob 5 av Skottland en passelig prinsesse etter fredslutningen i Rouen. Frankrike var på samme tid i våpenstillstand med England. Typisk for slike tider var at Frankrike var tilbakeholden med å fullføre forpliktelsene i fredslutningen ved Rouen om å tilby Skottland en prinsesse. En mulighet var for Jakob 5 å gifte seg med enken Mary av Ungarn, keiserens søster. Hun var tilbakeholden etter en skotsk inspeksjon av henne i 1529. Kristian 2, som selv var gift med keiserens søster også, valgte å tilby Jakob 5 en av hans døtre i 1528, som gjengjeldelse for hans militære støtte. Jakob 5 kunne dermed bli gift med en av keiserens nieser som han søkte allianse med. Disse forhandlingene foregikk i seks-syv år uten noen resultat.<sup>88</sup> En god relasjon så likevel til å ha blitt opprettet. Kristian 2 fikk mest sannsynlig tillatelse fra Jakob 5 til å verve leieknekter i Skottland.

Greven av Glencairn kom i begynnelsen av 1531 til enighet med kongen om å støtte han med bemanning til 5 skip og annet nødvendig utrustning av skipene. Samtidig var det gode muligheter med å verve leieknekter i Frisland, etter freden i Cambrai. Sammen med greven av Glencairns skip og mannskap ble det vervet en større mengde leieknekter.<sup>89</sup> A. Heise hevder at det var gjennom forhandlinger fra en junker Henrik av Antwerpen (som i flere år hadde hatt kontakt med kongen) med vendiske byer at kongen fikk en hemmelig pengestøtte for å utruste skip og betale for mannskap. Det var tenkelig at dette ville gi de vendiske byene handelsfordeler om Kristian 2 skulle lykkes med sine erobringer. Med de vervede leieknektene dro de inn i flere provinser i Nederlandene og krevde brannskatt.<sup>90</sup> Om dette var akseptert av de vendiske byene er usikkert. At Kristian 2 hadde til slutt fått vervet en leiehær er derimot sikkert. Fremdeles var det få som visste hva kongens planer for leiehæren var. Hvor ville han rykke frem med leiehæren?

---

<sup>85</sup> DN XIII nr 576

<sup>86</sup> Allen 1872. s 11-13

<sup>87</sup> Se kapittel 5 for utfyllende om skotske vervinger

<sup>88</sup> Donaldson, Gordan 1964. *Scottish Kings*. s 155-157

<sup>89</sup> Heise 1877. s 10. Om vervingene se kapittel 5

<sup>90</sup> Heise 1877. s 11-12

## **Kristian 2's krigstog mot Norge 1531-1532**

### **Forberedelsene**

Mens de norske riksrådene var til herredag i København i juli 1531, hadde Kristian 2 sendt flere agenter til Norge for å forberede et krigstog. Hans sekretær, Henrik Parvus, besøkte erkebiskop Olav og biskop Mogens i Hamar. Det var Jørgen Hansson som hadde i oppgave å sende ut agenter og samle inn informasjon om forholdene i Norge.<sup>91</sup> Senere på året dro Gustav Trolle, tidligere svenske erkebiskop, til Norge. Han hadde allerede i forkant drevet propaganda i Danmark for Kristian 2. Han var i Norge for å sikre erkebiskopen og biskopen av Hamar sin støtte til Kristian 2.<sup>92</sup> Disse hendelsene var ikke helt ukjent i Norge. Eske Bille sendte et brev til erkebiskopen hvor han fortalte at han hadde hørt rykter om at Gustav Trolle var hos ham og ba han straks om å ta han til fange.<sup>93</sup> Dette skjedde ikke og erkebiskopen skulle sammen med biskop Mogens av Hamar ha vært enig om å støtte Kristian 2 når han kom til Norge.

Den 26. oktober 1531 seilte Kristian 2's flåte fra Medemblik i Holland. Utpekt som admiral og flåtesjef var junkeren Henrik av Antwerpen. Som leder over leieknektene var Kort Pfenning. Han hadde tidligere tjent Kristian 2 i Sverige.<sup>94</sup> Størrelsen på flåten og antall landsknekter er noe uklart. Allerede flere måneder før flåten dro til sjøs gikk ryktene om Kristian 2's leiehær. I *Dansk Udenrikspolitikks Historie* hevder forfatteren at det var 25 skip og 7000 soldater.<sup>95</sup> Både *Norsk Forsvarshistorie* og *Aschehougs Norgeshistorie bind 5* oppgir at antallet soldater var 5000 mann og 25 skip.<sup>96</sup> Et brev som er fra 29. august 1531 skriver Mogens Gyldenstjerne til biskop Mogens av Hamar. Han hadde hørt rykter om at Kristian 2 hadde som intensjon å beleire Akershus med 4000 menn. Videre forteller han at det skal være samlet 15-16000 menn i Nederland som kongen vil angripe Danmark og Sverige med.<sup>97</sup> Disse ryktene har nok også rukket fram til Fredrik 1. Han var rask til å reagere på ryktene. Han skrev et brev til Gyldenstjerne angående ryktene han har satt ut, der han forteller de er alt for

---

<sup>91</sup> Se kapittel 4

<sup>92</sup> Hamre 1998. s 462-463. Se også kapittel 6 om Hanssøn sin etterretning

<sup>93</sup> DN VII nr 690

<sup>94</sup> Hamre 1998. s 469

<sup>95</sup> Frandsen, Karl-Erik 2001. i *Dansk Udenrikspolitikks Historie* bind 1. s 259

<sup>96</sup> Ersland 2000. s 140, Rian. 1995. s 26

<sup>97</sup> DN XII nr 479

overdrevet. Fredrik 1 på sin side anslår Kristian 2's leiehær til å ikke være mer enn 4-5000 menn.<sup>98</sup>

De første øyenvitneskildringer av Kristian 2's flåte kom fra Vincent Lunge. Den 1. desember skriver han brev til Jørgen Pederssøn som var høvedsmann over Jemtland. Han forteller om Kristian 2's flåte på 23 skip og 6-7000 knekter hadde blitt observert utenfor kysten sør i Norge. 8-9 skip skulle ha blitt tatt av storm utenfor Lindesnes, to av dem forliste med rundt 1000 folk.<sup>99</sup> Kildene spriker mye i informasjon om Kristian 2's leiehær i 1531.

Troverdigheten til skildringen av flåten til sjøs er nok den beste informasjonen vi har til rådighet. Ryktene om en leiehær på 15-16000 mann kan forklares med at det var vanskelig å skille mellom Kristian 2's vervede soldater og andre leiesoldater som befant seg i samme område rundt Medemblik. Det er sannsynlig at styrkene som Kristian 2 vervet var leiesoldater som var på utkikk etter nye vervekontrakter etter den gelderske feide var over. Det ville nok være vanskelig for øyenvitner å avgjøre størrelsen på leiehæren før den var samlet til sjøs.

### ***Beleiring av Akershus og Båhus festning***

Den 6. november ved Hesnes Havn (i Nedenes) sendte Kristian 2 ut en kunngjøring om at han var kommet for å "befri landet"<sup>100</sup>. Stormen hadde spredt flåten over store områder på Sørlandet og helt mot Båhuslen. Dette utsatte seilasen mot Oslo. Kort Pfenning havnet i Båhus med tre skip og 2000 mann. Seinere kom Henrik av Antwerpen og Ture Jönsson med fem skip til Marstrand.<sup>101</sup>

Hovedmålet var nok å innta de to viktigste festingsverkene på Østlandet, Akershus og Båhus festing. Til tross for at kongen hadde minst et 10 til 1 overtall av soldater ved Akershus, ble ikke festingen stormet. Festningene i Norge var på denne tiden for det meste besatt av leieknekter. Antallet hadde aldri vært stort. Kun i tider hvor det var fare for krig ble det leid inn ekstra knekter. Da Eske Bille kom for å overta som høvedsmann på Bergenhus i 1531, hadde han med seg 300 landsknekter.<sup>102</sup> Til tross for at faren for angrep på festingen var stor, var det sjelden at antallet leiesoldater oversteg dette. Dette var de for kostbare til. Kristian 2

---

<sup>98</sup> DN IX nr 681

<sup>99</sup> DN VII nr 656

<sup>100</sup> DN VII nr 653

<sup>101</sup> Hamre 1998. s 470-471

<sup>102</sup> Ersland 2000. s 142

hadde sendt av gårde 200 mann vestover for å innta Bergenhus. Der lå de i vente for å motta forsterkninger fra erkebiskop Olav, som aldri kom. Eske Bille hadde slått tilbake erkebiskopens menn i Trondheimsfjorden og brant ned erkebispegården. Erkebiskopen, som selv var dratt til Oslo for å møte Kristian 2 og hans menn, kunne nok lite gjøre med situasjonen.<sup>103</sup>

Ved Akershus festning var forsvarsverkene skrale etter bybrannen i 1527. Mannskap på festningen var knapt over 20 mann. Høvedsmann på festningen, Mogens Gyldenstjerne, hadde nok fått beskjed om Kristian 2's frammarsj mot byen og han gjorde de forberedelser han kunne. Mesteparten av besetningen på Akershus var derimot sendt ut i lenet på skatteoppkreving. Det som var tilgjengelig av borgere som kunne brukes til forsvar, ble trukket inn bak murene på festningen. Til tross for at forsvarsevnen til byen var dårlig, så det ut til at Mogens Gyldenstjerne ville gjøre alt han hadde i sin makt for å forsvare byen.

På uforklarlig vis sluttet Kristian 2 våpenhvile med Gyldenstjerne den 23. november 1531. Innholdet i avtalen fastslo at om ikke Gyldenstjerne fikk sendt hjelp fra Fredrik 1 innen midfaste 7. mars 1532, skulle han overlate slottet til Kristian 2. Gyldenstjerne skulle heller ikke ha noe som helst kontakt med andre folk i riket utenom å sende brev til Fredrik 1. Kristian 2 skulle på sin side la de beleirete forskansingene stå hvor de var plassert i det avtalen ble inngått. Kongen skulle også ha full makt over Akershus len, uten at Gyldenstjerne skulle legge noen hindringer i veien for han.<sup>104</sup> Hvorfor Kristian 2 gikk med på denne avtalen er ikke lett å forklare. Han hadde en klar militær overmakt i forhold til besetningen på Akershus. Lars Hamre mener det var på grunn av kongen så på Mogens Gyldenstjerne som en person som kunne la seg overtales til å skifte side i konflikten. Avtalen tok særlig sikte på å sikre Gyldenstjernens personlige velferd ved at han ikke skulle lide tap på lensinntekter han hadde til gode.<sup>105</sup> Kristian 2's håndtering av denne situasjonen minner lite om hvordan han har håndtert tidligere konflikter, for eksempel blodbadet i Stockholm.

Leieknechtslederen til Kristian 2, Kort Pfenning, var som tidligere nevnt havnet ved Båhus festning med en større styrke. Han hadde forsøkt å få festningen overlevert etter noen tids beleiring. Noen storming eller overgivelse av festningen fant ikke sted. Høvedsmannen på

---

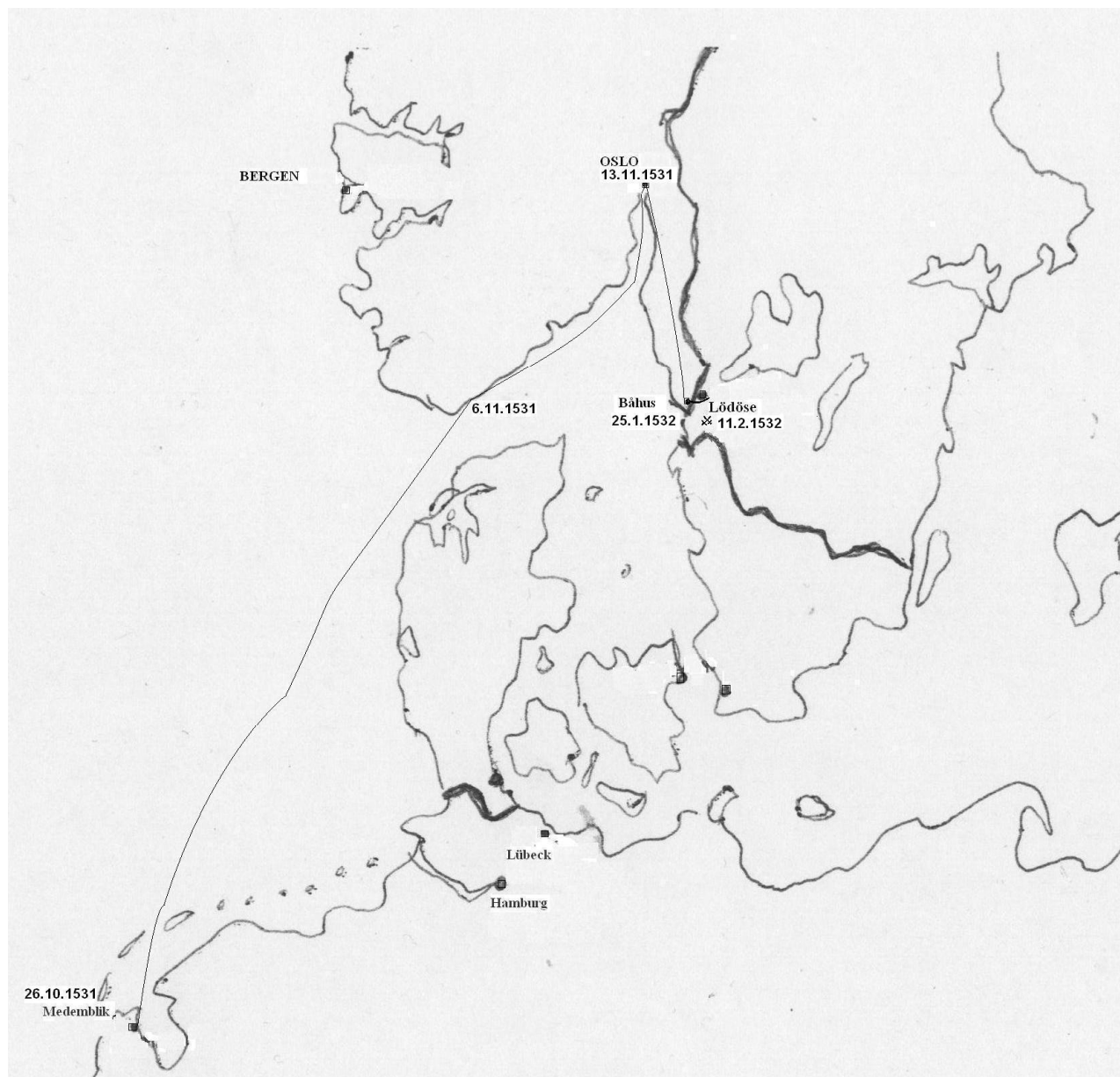
<sup>103</sup> Rian 1995. s 26

<sup>104</sup> Hamre 1998. s 471-472

<sup>105</sup> Hamre 1998. s 473-475

Båhus festning, Claus Bille, ville ikke på noen måte overgi festningen.<sup>106</sup> Etter nyhetene om at ingenting lot seg utrette i fronten mot Båhus, dro kongen med hovedstyrken sin til Båhus for å få en avgjørelse. Ved grensen mot Sverige i Båhuslen, kom det til slag mellom Kristian 2's leiknekter mot svenske og danske styrker i Konghelle og Lödöse.<sup>107</sup> Svenskekongen og Fredrik 1 hadde inngått en gjensidig forsvarstraktat om noen av dem skulle bli angrepet av Kristian 2 eller noen av hans alliansepartnere.<sup>108</sup>

**Kartet viser hvor Kristian 2 dro med sin hovedstyrke**



<sup>106</sup> Hamre 1998. s 475

<sup>107</sup> Hamre 1998. s 486-487

<sup>108</sup> Frandsen 2001. s 260



Etter ankomst ved Båhus søkte Kristian 2 å forsere Götaelv med hovedstyrken sin. Ved Lödöse ble de møtt av svenske og danske styrker. Leieknektshæren til Kristian 2 skulle vise seg å være overlegen i åpne slag, til tross for at det ble påført store tap i slaget ved Lödöse. Ny taktikk for de svenske og danske styrkene var å slå til på nattetid i mindre trefninger på flankene og mot baktropper som skulle sørge for å ramme forsyninger og sendebud. Her ble rytteriet nyttet. Det var langt mer mobilt en f. eks tyske landsknekter til fots.<sup>109</sup> Det ble hevdet fra danske og svenske adelsmenns side at Kristian sin styrke nå var redusert til knappe 2000 mann. Disse tallene er noe usikre, men kongen sendte hovedstyrken i retrett fra Båhus til Oslo. Det finnes få eksempler på et adelsrytteri som vinner en så avgjørende seier over leieknekter på 1500-tallet. Om man skal stole på uttalelsene i kildene, så virker det som taktikken med nattangrep på flanker og forsyningslinjer kunne skape større problemer for en mindre mobil leieknektshær.

Styrkeforholdet er også noe uklart i denne sammenhengen. I et brev fra skånske riksrådsmenn og riksmarskalken Tyge Krabbe fortelles det at de hadde fordoblet rytterstyrken som var opprinnelig var satt opp mot Kristian 2's hær.<sup>110</sup> Det kan også stilles spørsmål om forlegningen til Kristian 2's hær var god nok. Var den godt nok forsvart med voller og skyts som kunne forvare seg mot flanke- og bakholdsangrep, eller var det hull i forlegningen? Det kom klager til kongen over dårlig forpleining og mangel på matforsyninger. Kristian 2 trakk seg siden tilbake over Götaelv. Der ville kongen beleire Båhus festning den 15. februar. Leieknektene nektet derimot. Det var vinter og all annen bebyggelse rundt festningen var brent ned. Leieknektene ville ikke slå leir på åpen mark utenfor festningen. Når dette ble nektet var eneste utvei å trekke seg tilbake til Uddevalla for innkvartering.<sup>111</sup> Mangel på forsyninger kan ha vært mye av grunnen til at ingen effektiv beleiring var mulig. Mangel på skyts kan også en være en forklaring. Om leieknektene ikke hadde noen av disse forutsetningene for beleiring så ville det være vanskelig å ha forsvarsvoller som ville beskytte dem bedre i en beleiringsposisjon og mot nattangrep.

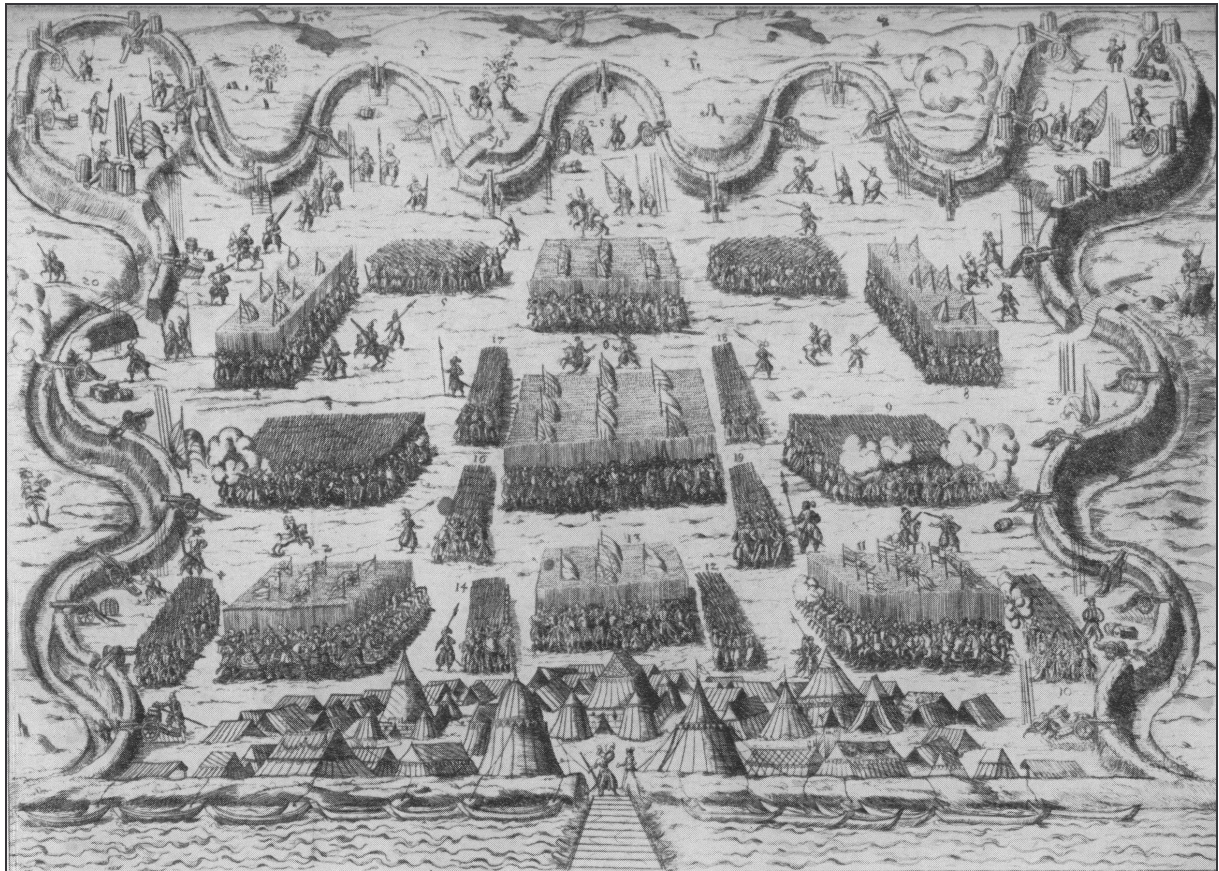
---

<sup>109</sup> Hamre 1998. s 487

<sup>110</sup> DN XV nr 458

<sup>111</sup> Wentz, Gottfried. *Christian II's Vinterfelttog i Vigen*. Dansk historisk tidsskrift. 10 rekke. 3 bind. s 49

Dette bilde viser en befestet feltleir. Artilleriet og vollene er plassert slik som de mest moderne festningene på 1500-tallet lå. Med kanoner og nok forsyninger kunne denne leiren holde lenge ut, enten i beleiring eller om de selv var beleiret.



Fra Oslo gikk det rykter om at Mogens Gyldenstjerne hadde brutt våpenhvilen. Kristian 2 ville nå få en avgjørelse på beleiringen av Akershus festning. Det skulle vise seg at Gyldenstjerne hadde tatt i mot forsterkninger og lovnader om flere forsterkninger.<sup>112</sup> Våpenhvilen syntes dermed å ha vært brutt fra Gyldenstjernes side, som fremdeles nektet å overgi festningen. Den 7. mai 1532 seilte så en dansk-hanseatisk flåte med rundt 6000 landsknekter inn i Oslofjorden. Kristian 2 gikk igjen til forhandlinger med fienden og ble den 1. juli enig i en avtale som skulle gi han fritt leide for å reise til Fredrik 1 for å forhandle personlig med han. Samtidig ble det holdt forhandlinger i København. Der var sendemenn fra Lübeck, de vendiske stedene og Albrecht av Preussen som tysk utsending. De kom til en enighet at de vendiske stedene skulle oppgi sin støtte til Kristian 2 mot at Øresund igjen ville åpne for skipene deres som seilte gjennom sundet.<sup>113</sup> Når Kristian 2 kom til København var det så uten noen støtte fra tyske fyrster eller vendiske steder. Han ble han tatt til fange og

<sup>112</sup> Hamre 1998. s 488-489

<sup>113</sup> Heise 1877. s 149-150

sendt til Sønderborg slott. Kristian 2 skulle sitte resten av sine dager i fangenskap til sin død i 1559.<sup>114</sup>

## ***Oppsummering***

Kristian 2's tap av den dansk-norske kronen har blitt ofte begrunnet med Kristian 2's aggressive politikk. Blodbadet i Stockholm og skattlegging til svenskekrigene hadde skapt misnøye hos den danske adelen og ikke minst den svenske adelen. Ikke lenge etter Sverige gjorde opprør fulgte den danske adelen også med. Når Lübeck støttet det svenske opprøret og den jyske adelen sa opp sin troskap til Kristian 2, ble han på mange måter isolert på Sjælland. Nærmeste allierte for kongen var tyske slektninger.

Mye ble satt på spill når Kristian 2 satset stort på vervinger i 1523. Når pengekassen ikke strakk til skapte det flere problemer med mistro fra viktige slektninger som brandenburgerne og mecklenburgerne. Keiser Karl 5 var på denne tiden opptatt av egen krigføring og kunne ikke komme kongen med hjelp til kongen. Nok en gang ble Kristian 2 isolert, denne gangen i Nederlandene.

Med det han hadde av flåte søkte Kristian 2 å skaffe ny kapital gjennom kapring. Selv om dansk og norsk farvann ble utrygg for kaprere, så skapte dette ikke store problemer for Fredrik 1 som holdt på å sikre sin posisjon på tronen. Tiden begynte å renne ut for Kristian 2. Kaprerkapteinen Jörgen Stegentin ble tatt til fange og henrettet og dermed gikk forsøket på å reise ny kapital tapt også. Nok en gang måtte kongen forsøke å etablere tillit til sine tyske slektninger for å få kapital til en leiehær.

Da Karl 5 kom tilbake fra Nord-Italia i 1529, søkte Kristian 2 å forhandle seg frem til utbetaling av brudeskatten som keiseren hadde holdt tilbake. Etter freden i Cambray hadde keiseren en kort periode med fred. Han var tilbøyelig med å love betaling av brudeskatten til kongen denne gangen. Uklarheter med utbetalingen førte til at Kristian 2's tålmodighet tok slutt. Ved hjelp av noen få vervede leieknekter utkrevde han brannskatt i vendiske byer. Dette må ha skapt harme hos keiseren. Likevel fikk han til slutt støtte av vendiske byer til å utruste en flåte med en betydelig stor nok styrke av leieknekter. Sammen med de skotske vervingene var Kristian 2 klar for å revansjere sin ufrivillige eksil.

---

<sup>114</sup> Rian 1995. s 26-27

På 1530-tallet var leiehær på 6-7000 knekter flerfoldige ganger i overtall enn hva som forsvarte Norge. Av festningene i Sør-Norge var Akershus festning minst bemannet. Nettopp her kom hovedstyrken til Kristian 2. Storm i Kattegat hadde spredt flåten og litt under halvparten av leiehæren kom i land ved Marstrand, like ved Båhus festning. Til tross for at leiehæren var spredt, er det lite som peker imot at styrkene i Oslo ikke kunne innta festningen om de forsøkte å storme den. Utenom stridigheter i Båhus og ved den svenske grensen, var det få krigshandlinger mellom Kristian 2's menn og festningspunktene i Norge. Derimot fortelles det om mangel på forsyninger og klager om utbetaling av sold hos kongens leieknekter. Kampmoral kan ha vært en årsak til de få stridighetene. Dette kan også hvorfor Kristian 2 så lett gav opp erobring av Norge og heller vendte seg mot en diplomatisk løsning.

## 4. Kristian 2 og hans nettverk av militære entreprenører

Jeg vil i dette kapittelet ta for meg de militære entreprenørene. Hvordan vokste denne entreprenørvirksomheten fram og hvordan utviklet den seg? I følge tyske militærhistorikere er det de økonomiske faktorene i kontraktene er som definerer dem som entreprenører. Eksplisitte troskapsforpliktelser er også et kjennetegn. Med utgangspunkt i militærhistorikere som Baumann og Redlich vil jeg se om Kristian 2's kontrakter har en slik utforming. Dette kapittelet vil også fungere som bakteppe for å si noe mer om hvordan de militære entreprenørene arbeidet for Kristian 2, som vil bli tema for kapittel fem.

### **Generelt om de militære entreprenører**

Leiehæresystemet utviklet seg for fullt på slutten av 1400 tallet og begynnelsen av 1500 tallet. I spissen for dette stod de som skaffet konger og fyrster leiesoldatene. I Italia var de kjent som *condottiere*. Ordet kommer av *condotta* som betyr kontrakt. I utgangspunktet var de kapteiner for et kompani med infanteri eller kavaleri som tilbød sine tjenester til dem som ville betale.<sup>115</sup> De stod for oppsettingen av mannskap og alt annet som trengtes for å drive krigføring. Tyske historikere velger å kalle dem for *Söldnerunternehmer*.<sup>116</sup> *Söldnerunternehmer* er satt sammen av ordet *Söldner* og *Unternehmer*. *Söldner* betyr soldat som tjener som motytelse for penger.<sup>117</sup> Etymologisk betyr det gjerne også *soldat* i fra latinsk *solidus*. *Unternehmer* kan oversettes med entreprenør.<sup>118</sup> Mikael Venge referer til Fritz Redlich som bruker begrepet militære entreprenører om disse personene.<sup>119</sup> Jeg velger å bruke Venge og Redlich sitt begrep militære entreprenører for de militære lederne på 1500-tallet. Den dekker både den militære og økonomiske siden av virksomheten. Når det gjelder begrepet *Söldner* velger jeg å bruke leieknekter som benevnelse.

Hvem var så disse militære entreprenørene? Reinhardt Bauman benekter at tyske militære entreprenører var en nordeuropeisk utgave av italienske *condottiere*. I motsetning til *condottiere* var keiserrikets militære entreprenører ofte knyttet i vassalpliktige bånd til enten keiseren eller hans nærmeste lensherre.<sup>120</sup> På den andre siden ser det ut til at de hadde stor frihet til å leie vekk sin tjeneste og ekspertise til dem som ønsket eller kunne betale for det.

---

<sup>115</sup> Strayer, Joseph R. 1983. *Dictionary of the Middle Ages*. bind III. s 531

<sup>116</sup> Baumann 1994. s 48-49

<sup>117</sup> Wahrig, Gerhardt 2000. *Wahrig - Deutsches Wörterbuche*. med Dr. Renate Wahrig-Burfeind. s 1165

<sup>118</sup> Wahrig 2000. s 1308

<sup>119</sup> Venge 1977. s 14

<sup>120</sup> Baumann 1994. s 49

Keiseren forsøkte stadig å begrense hvem leieknektene tilbydde sine tjenester til. Selv om de var under keiserlig jurisdiksjon, betyr det ikke at de alltid fulgte den.

I utviklingen av militære entreprenører kom også mer spesialiserte underentreprenører. Bestillinger for verving av landsknekter ble ikke utført av bare en person. Å gi videre kontrakter var også vanlig. Kontrakter på verving, bestilling av rustninger og proviant kunne være en underentreprenørs oppgave. Ifølge Redlich ble dette mer vanlig mot slutten av 1400-tallet og begynnelsen av 1500-tallet.<sup>121</sup> For å utføre oppdraget var det like viktig å gi videre kontrakter som å få kontrakter.

På 1400-tallet var militære entreprenører lite spesialisert. Den italienske *condottiere* hadde derimot krigen som sin eneste geskjeft. De første tiårene på 1500-tallet ble militære entreprenører en mer spesialisert virksomhet. Organiseringen ble mer effektiv. Det tok mindre tid å mobilisere leieknekter, proviant og utrustning. Virksomheten begynte gradvis å bli lukrativ forretning.<sup>122</sup> Dette betyr nødvendigvis ikke at militære entreprenører vokste seg til å bli det samme som en *condottiere*. Formelt hadde de ikke samme frihet som sin italienske motpart. Dessuten var de sosiale rammene for den tyske militære entreprenør ganske forskjellig fra den mer eventyrlystne italienske motparten. Det var den siste gruppen av militære ledere Niccoló Machiavelli særlig kritiserte for sin moral. I et av sine verk, *Fyrsten*, argumenterer han sterkt mot bruken av *condottieri* i Firenze, og advarte alle fyrster som ønsket å beholde sitt territorium å holde seg unna dem. Hans råd var å fjerne disse gruppene fra de militære kretsene, siden de bare tenkte på egen vinning, og ikke statens beste. Selv om de var erfarne innenfor krigføring, kunne de ikke stoles på. De kunne til et hvert øyeblikk være rede til å skifte side under en konflikt eller krig om de så vinning i en slik handling. Slik beskriver Machiavelli selv faren ved og konsekvensene av å hyre denne typen leiesoldater:

”Leie- og hjelpetropper er unyttige, ja farlige; og hvis man grunner sin stat på leietropper, vil man aldri stå fast og sikkert, fordi slike tropper er splidaktige, ærgjerrige, udisiplinerte, upålitelige, tapre blant venner og feige blant fiender; de har ingen frykt for Gud, ingen troskap mot mennesker; ditt fall utsettes bare så lenge du utsetter angrepet; i fred vil du bli plyndret av dine soldater, i krig av dine fiender.”<sup>123</sup>

---

<sup>121</sup> Redlich 1964. s 30

<sup>122</sup> Bauman 1994. s 167

<sup>123</sup> Niccolò Machiavelli: ”Fyrsten” oversatt av H.P. Lorange 1948. s 53-54.

Machiavelli nevner ikke de tyske militære entreprenørene. Muligens så han ikke forskjellen og behandlet dem likt. Ingen tyske historikere har heller beskrevet de samme problemene som Machiavelli peker på. Hans kritikk gikk først og fremst mot de italienske *condottieri* som kjempet for penger og ikke den de tjente.<sup>124</sup> Derimot viser norske kilder at tyske leiesoldater føyde seg etter der vinden blåste. Fra Sjuårskrigen mellom Danmark-Norge og Sverige (1563-1570), har vi eksempler på at leiesoldater var villige til å skifte side under en konflikt. I et brev Erik Rosenkrantz sendte til Fredrik 2 sier han at han har tatt til fange 100 leieknekter som han sender med to av kongens skip. Han forteller videre at de hadde avlagt ed på å tjene kongen for en årlig sum penger, og ønsket å bli tatt til hyre av den danske kongen når de ankom.<sup>125</sup>

Baumann vil sette militære entreprenører inn i en utvikling fra keiser Maximilian 1 (1459-1519) til Trettiårskrigen (1618-1648). Den første tids militære entreprenører var ikke nødvendigvis kjent som troppeførere, de kunne være personer som påtok seg forpliktelse med å holde i stand eller verve en kontingent av soldater for enten en fyrste eller bystat. Det var på denne tiden mer sett som et tilskudd til de føydale hærer. Deres suksess på krigsskueplassen kan gjerne ses som starten på en mer omfattende virksomhet med å verve og stille kampklare kompanier av soldater. Slik utviklet de seg til rendyrkede militære entreprenører.

De første tiårene på 1500-tallet ble de militære entreprenører mer utbredt. Verving og utrustning av soldater ble også mer standardisert. Den økonomiske faktoren med verving og mønstring var også på mange måter viktigere. Rundt Trettiårskrigen nådde de militære entreprenører sitt høydepunkt. Hele hærer av leiesoldater kunne stilles på krigsskueplassen. Det er mulig å spore slekter av militære entreprenører. Flere adelsslekter ble lært opp, og virksomheten ble en familietradisjon.<sup>126</sup> Det var vanlig at entreprenørvirksomheten gikk i arv. En rekke dynastier av militære entreprenører ble grunnlagt ved en slik ordning.<sup>127</sup> Mest kjent var Georg von Frundsberg (1473-1528). Han hørte til en tirolsk-svabisk adelsslekt. Fra å være en fører for landsknekter i Keiserens tjeneste, ble han selv i stand til å leie ut hele hærer på opptil 18 000 menn.<sup>128</sup>

---

<sup>124</sup> Ersland 2000. s 152

<sup>125</sup> DN XXIIb nr 541

<sup>126</sup> Baumann 1994. s 166

<sup>127</sup> Baumann 1994. s 172-176

<sup>128</sup> Baumann 1994. s 167

## **Bestillingsbrevet**

Før en hær av leiesoldater kunne settes sammen, måtte det foreligge en eller flere kontrakter. Dette var kongen ellers fyrstens *bestellungsbrief*, som kan oversettes til bestillingsbrev. Her ble det i generelle trekk satt opp hvor mye oppdraget ville koste, og hvilke militære ytelser ville komme i gjengjeld. Det var mange punkter i kontrakten som det måtte forhandles om. Det var viktig å avgjøre hvem skulle betale for proviant eller krigsutrustning til soldatene. Utrustningen til soldatene måtte også spesifiseres. Det kunne være i begges interesse at utstyr og mat var på plass før leieknektene ble samlet sammen. Det var ikke uvanlig at den som leide soldater, måtte stå for store innkjøp av rustning og våpen til sine innleide menn.<sup>129</sup>

Oppnevningen som krigsherren gav en militær entreprenør ble kalt for *bestellbrief* eller en *bestellung*. Gjennom et såkalt bestillingsbrev (*bestellbrieff*)<sup>130</sup> fikk den militære entreprenøren en *bestellung* dvs. en ordre til et definert oppdrag.<sup>131</sup> I forkant av brevet var det nok forhandlinger mellom krigsherren og den militære entreprenøren om pliktene, rettighetene og summene på oppdraget. En forløper og forbilde til bestillingsbrevet var den italienske varianten *condotta* som i høytyske områder ofte ble kalt *Battbriefe*. Denne typen brev fokuserte på hvor lenge tjeneforholdet skulle vare, tallet på knekter og hvor mye det ville koste oppdragsgiveren. Hovedforskjellen ligger i at et bestillingsbrev har detaljerte punkter om troskapsforhold til krigsherren.<sup>132</sup> Når dette skjedde innenfor det tyske riket, var den militære entreprenøren også forpliktet til keiseren. Eksempler under Kristian 2 eksilperiode, viser til menn under hans verving som omtalte seg som keiserlige befalingsmenn ” kayr Mt obristem ”.<sup>133</sup> Med kongens til tider gode forhold til keiseren, var slike befalingsmenn naturlig å benytte seg av.

Bauman hevder at bestillingsbrevet tradisjonelt hadde fire funksjoner. For det første ble det et offisielt oppdrag for verving for den militære entreprenøren. For det andre inneholder det en troskapsforpliktelse for den militære entreprenøren ovenfor krigsherren (den som bestilte oppdraget). For det tredje var det legitimasjon for den militære entreprenøren over for sine

---

<sup>129</sup> Baumann 1994. s 167

<sup>130</sup> se f.eks DN X nr 338

<sup>131</sup> Baumann 1994. s 49

<sup>132</sup> Baumann 1994. s 50

<sup>133</sup> DN XII nr 339, DN X nr 340, DN XII nr 356



underbefalingsmenn og knekter. Til sist var det en første samlet troskapsforpliktelse for alle knektene ovenfor krigsherren.<sup>134</sup>

Skandinavia var ikke et område hvor leieknekter samlet seg. Likevel finnes det flere spor av brev som viser til bestillinger av leieknekter under såkalt ”*Bestellungsbrief*”. Slike bestillinger var på 1500-tallet ofte gjort gjennom slekt eller vennsksapsrelasjoner i tyske fyrstehus. Som tidligere nevnt hadde Kristian 2 nære venner og slektninger i det brandenburgske fyrstehus, Oldenburg og i Mecklenburg. Også tyske fyrstehus ser ut til å ha utført bestillingsoppdrag av leieknekter gjennom slektskap og vennsksapsrelasjoner til andre tyske fyrstehus.

Det kunne være opp til flere bestillingsbrev for en feide eller krig. Krigsherren kunne engasjere flere militære entreprenører. De kunne igjen engasjere flere underentreprenører. Troskapsforholdet kunne variere. Som regel var en militær entreprenør troskapsforpliktet ovenfor krigsherren, men det eksisterte sjelden noe troskapsforhold dem imellom. I noen tilfeller fikk en militær entreprenør en spesiell posisjon ovenfor de andre entreprenørene og til krigsherren.

### ***Kristian 2's bestillingsbrev***

Hvordan var det så med de bestillingsbrevne Kristian 2 utferdiget? Et fåtall av brevene inneholder alle de fire funksjonene som Bauman bruker for å definere et bestillingsbrev. Det fantes flere nyanser av denne type brev. I de bestillingsbrevne som Kristian 2 utferdiget i 1523, varierte formen og avtalene. Jeg vil dele disse brevene inn i tre hovedgrupper; personlige vervingsbrev, tradisjonelle vervingsbrev og militære alliansebrev. Selv innenfor de forskjellige kategoriene varierer innholdet.

#### **Personlige vervingsbrev**

De personlige bestillingsbrevne angikk befalingsmenn som Kristian 2 knyttet direkte til seg. Ofte kunne disse personene ha med seg underentreprenører. Det var ikke ukjent at noen befalingsmenn, ofte av adelig slekt, hadde en form for eierskap i et kompani av soldater. Disse mottok da betalingen på vegne av hele kompaniet, og måtte selv stå for underhold av sine soldater. Dette var også en form for militær entreprenørskap som ikke er helt ulikt den italienske condottiere. Kompaniet fulgte sin herre og gjorde den samme troskapseden som

---

<sup>134</sup> Baumann 1994. s 49

han. Dette var også vanlig blant alle leiesoldater siden en større andel ikke kunne lese. Redlich hevder at dette var vanlig for statlige utskrevne soldater på begynnelsen av 1600-tallet.<sup>135</sup> Et eksempel på en personlig verving er hertug Albrecht av Mecklenburg. Han ble i 1523 enig med Kristian 2 å bistå kongen med å gjenerobre Danmark fra Fredrik 1 og Lübeckerne,

*” so wir mit gotlicher hulff. zu vnsern  
kunigkreichen landen vnd leuten  
kommen.”*<sup>136</sup>                      *„Så vi med gudelig hjelp kommer til våre  
kongeriker, land og folk.”*

Betaling for dette skulle skje to år etter kongen hadde gjenerobret Danmark. Brevet har detaljerte beskrivelser av hertugens betaling, blant annet hvor mange menn som skulle befinne seg på slottet. Den motytelse hertugen skulle gi står det lite om, utenom at han skulle være til hjelp.

Underentreprenører er også tett knyttet til de personlige bestillingene. Når det gjaldt personlige bestillinger, var krigsherren ofte ute etter en ressurssterk person som kunne hjelpe kongen på mange måter. En som kunne anskaffe våpen, rustninger, ammunisjon og matforsyninger. Disse oppgavene ble som regel gitt til underentreprenører.<sup>137</sup>

### **Tradisjonelle vervingsbrev**

De tradisjonelle vervingsbrevene Kristian 2 gjorde bruk av, kan sies å ha vært en noe løsere troskapsformulert kontrakt enn de personlige bestillingsbrevene. Vilkårene i oppdraget ser ut til å ha dreid seg om de økonomiske betingelsene. Hvor mange som skal leies og for hvor mye. Brevene inneholder også gjerne klausuler om tilbakebetaling hvis ikke antallet av knekter i kontrakten blir oppfylt. Eksempel på dette er vervingsbrevene til Hans Hueblin, Bernard Schuldi og Sebastian Schertlini 1523. De mottok forskudd av betalingen fra Kristian 2.

---

<sup>135</sup> Redlich 1964. s 120-121

<sup>136</sup> DN XII nr 378

<sup>137</sup> Redlich 1964. s 30-31

sechshundert gulden entpfangen haben vsz  
beuelch koning (...)das wir nach gethoner  
pflicht iren konunglicher Mats:  
etlich tausent knecht annemen, daruff wir  
obbestimte sechs hundert gulden  
entpfangen die drie hundert gulden zw  
zerung, vnd drey hundert gulden vererunge,  
(...)das wir trwlich als frum houpt-  
lut nach verm/o+e/g vnser bestallung vnd  
pflicht so wir gethon hand-  
len wollen, so wir aber solich knecht nit  
fuertein oder den sel-bigen munsterplatz nit  
besuchten wollen wir solche iijc gulden der  
vererunge wider zugeben.<sup>138</sup>

Sekshundre gylden fått av vår konge befaler  
(...) som vi har forpliktet deres kongelige  
majestet noen tusen knekter å verve, der vi  
har 600 gylden fått hvor 300 gylden til  
betaling, og 300 gylden til forsyninger, (...)  
der vi på tro og ære som høvedsmenn til  
våres bestilling og plikt vil handle, om vi  
ikke fører knektene til møsntningsplassen vil  
vi gi tilbake 300 gylden som var til betaling.

Det ble også spesifisert at hvis de ikke klarte å samle knektene på vervingsplassen, skulle de betale tilbake mesteparten av pengene. Da var pengene til forsyninger trukket fra og 100 gylden lagt til som kompensasjon for ikke fullført oppdrag.<sup>139</sup>

### **Militære alliansebrev**

Militære allianser under Kristian 2's eksil ble også ordnet som en form for bestillingsbrev. Joachim I av Brandenburg stilte i 1523 med mange tropper for kongen og fikk betalt for det. Hans avtale med Kristian 2 innholdt flere detaljerte punkter angående hans egen rolle, soldatene sin rolle og ikke minst kostnadene kongen skulle betale. Dette ble ordnet i to brev.<sup>140</sup> Det er usikkert hvilke av disse brevene som var den endelige kontrakten, eller om de utfyller hverandre. Begge brevene spesifiserer at kurfyrsten skulle stille med 1000 ryttere og en del artilleri som Kristian 2 skulle betale for. Joachim stilte som kurfyrste seg ikke underordnet kongen. Dette skiller seg vesentlig fra de personlige bestillingsbrevene.

Begge brevene poengterer at kurfyrsten skulle være sin kjære svoger Kristian 2 til hjelp og tjeneste "...der hulf vnnd dienstshalbenn." I det ene brevet forplikter kongen å kjøpe fri alle

---

<sup>138</sup> DN XIV nr 324

<sup>139</sup> DN XIV nr 324, se også DN XIV nr 324 for flere eksempler.

<sup>140</sup> DN X nr 338 og DN X 339

befalingsmenn og adelige som sto under Joachim I av Brandenburg sin tjeneste om de ble tatt til fange.<sup>141</sup> Han skulle også erstatte eventuelle skader på kurfyrsten sitt artilleri som nok var kostbare eiendeler for kurfyrsten. På den andre siden inneholder brevet troskapseden til soldatene som sto under han, og er dermed på linje med de personlige bestillingsbrevene. Selv om brevene overlapper i en del av informasjonen er det lite som tilsier at det ene eller begge brevene ikke var gyldig. Begge brevene er kopier av originalen, noe som tilsier de var ment å ha vært gyldige. Etter mitt skjønn er dette to forskjellige typer brev. DN X nr 339 er nok det som er mest interessant som *bestellungsbrief*. Det utnevner kurfyrsten som øverste befal og gir dermed legitimitet til kongen som leder over kong Kristian sine vervede styrker. Det gir også detaljerte beskrivelser av hvilke styrker han skal medbringe. DN X nr 338 gir detaljer om betaling for de styrkene Joachim av Brandenburg stiller:

<p>(...)vnnser konigreich landt vnnd          lewt, mit tausent gerusten pferdenn. vf vnnser          lieffrung, vnnd sonnst etli-          chem geschutz auf vnnser kostung vnnd          besoldung zuuorsehenn vnnd dar-          zuleihenn, alles nach meldung eins          sonnderlichenn bestellbrieffs(...) <sup>142</sup></p>	<p>(...)våres kongrike land og folk, med tusen          rustede hester. av vår betaling/underhold, og          noen skyts på våres bekostning og betaling          vil vi tilse og leie inn, alt dette innholdt i          dette bestillingsbrev(...)</p>
---	---

Når det gjelder Joachim 1 av Brandenburgs rolle som militær entreprenør, skiller denne seg ut fra hvordan Baumans beskrivelse av militære entreprenører i de tyskromerske områdene. Slik det går fram av DN X nr 388 innrømmer ikke kurfyrsten noen tjenesteforhold eller troskap til Kristian 2. Likhetsstrekk finnes derimot. Et senere eksempel på et nordtysk bestillingsbrev finnes i det oldenburgske grevearkiv fra 1552. Brevet forteller at Grev Christoffer av Oldenburg skulle gå i brandenburgsk tjeneste med sine krigsfolk for en sum av 1500 gylden.<sup>143</sup> Brevet viser ikke til noen troskapsforhold til den andre parten. Redlich viser til at det var mer vanlig mot midten av 1500-tallet at militære entreprenører ikke var vasaller av sin krigsherre. Virksomheten hadde vokst ut av å bare ha rollen som militær leder. Den militære entreprenøren var også en forretningsmann. Dobbeltrollen gjorde det vanskelig å knytte personlige bånd til en krigsherre når virksomheten konsentrerte seg om profitt for oppdraget.

---

<sup>141</sup> DN X nr 339

<sup>142</sup> DN X nr 338

<sup>143</sup> TKUA (Tyske Kancelli Udenriks Avdeling) oldenburgske grevers arkiver, 60

Ved å inngå gunstige avtaler om levering av våpen og annet nødvendig utstyr var det også mulig å tjene ekstra penger og fremdeles holde avtalen med krigsherren.<sup>144</sup> Grensen for hva som var lovlig og ikke var lovlig så ut til å ha vært noe vag.

I løpet av 1523 ble det inngått flere bestillingsbrev under fyrstemøte i Köln i juli måned. Flere av brevene er bevart i Münchenarkivet. På Kristian 2's vegne, ble det undertegnet en rekke bestillinger. Det er også godt mulig det ble utført flere andre bestillinger under og etter fyrstemøtet. Hovedsakelig ble de fleste bestillingene gjort av Kristian 2, Joachim I av Brandenburg og Albrecht av Brandenburg. Disse tre krigsherrene skulle hver stille med et visst antall vervede soldater. Men det var Kristian 2 som skulle dekke alle utgiftene. Brevvekslinger mellom krigsherrene avgjorde deretter hvordan forholdet skulle være seg i mellom og ovenfor de vervede knektene. Blant annet ble Joachim I av Brandenburg ble utpekt som øverste befal over de vervede soldatene.<sup>145</sup> I et annet brev fra Kristian 2 vises det at Wirich v. Thun, Greve av Limburg, og Grev Diderik av Manderscheid mottok 1000 gylden i sammenheng med kongens bestilling.<sup>146</sup>

## ***Oppsummering***

Profesjonalisering av de militære entreprenørene og standardisering av bestillingsbrev henger sammen. Baumann og Redlich hevder at bestillingsbrevene på begynnelsen av 1500-tallet hadde fått en standardisert form. I slike dokument ble oppdraget klart definert og det ble inngått en troskapsforpliktelse for begge parter.

Kristian 2's bestillingsbrev synes ikke ha vært standardisert på denne måten. Hver kontrakt som Kristian 2 inngikk for verving ser ut til å ha forskjellige formuleringer. Derfor mener jeg det er hensiktsmessig å dele dem inn i tre hovedgrupper, personlige vervingsbrev, tradisjonelle vervingsbrev og militære allianser. Disse tre hovedgruppene er ikke entydige hver for seg, men hver gruppe inneholder flere likhetstrekk i formuleringene. Mest lik er de personlige vervingsbrevene og de militære alliansebrevene. De inneholder personlige betingelser for oppdragstakeren og inneholder de personlige betingelsene. De inneholder også kort en betalingssum for oppdraget. Militære alliansebrev lister opp i større grad de

---

<sup>144</sup> Redlich 1964. s 46-47

<sup>145</sup> Se kapittel 5

<sup>146</sup> DN XIV nr 326

økonomiske betingelsene knyttet til vervinger på samme måten som de tradisjonelle vervingsbrevene. Bestillingsbrevet til Joachim 1 av Brandenburg inneholder i tillegg flere punkter med økonomiske betingelser som ingen av de andre brevene inneholder. Av de brev jeg har funnet knyttet til Kristian 2, er det ingen som følger Baumanns strenge definisjon av bestillingsbrev. Det som kommer nærmest er det militære alliansebrevet mellom Kristian 2 og Joachim 1 av Brandenburg.

## 5. Militære entreprenører i Kristian 2's tjeneste

Militære entreprenører kom ikke fra et bestemt sosialt sjikt. Det var mulig å erverve seg høyere sosial status og makt som militær entreprenør ut ifra sin dyktighet i faget. Når Kristian 2 satte i gang vervinger på sensommeren 1523, betalte han fagpersoner fra flere forskjellige sosiale lag. Uansett må disse personene ses som militære entreprenører ut ifra de oppdragene de utførte. Det arbeidet det tar å organisere leiesoldater, ansvaret for mønstring av soldater, utrustning, forsyninger, sold og ledelse, er hva som kjennetegner de militære entreprenører. Jeg vil i dette kapitlet se på hvordan de militære entreprenørene til Kristian 2 arbeidet. Gjennom brevvekslinger mellom Kristian 2 og de militære entreprenørene sto en leiehær til slutt samlet på en mønstringsplass. Hvordan fungerte dette samarbeidet?

Arbeidet ble i hovedsak utørt av tre hovedentreprenører; kurfyrste Joachim I av Brandenburg, Albrecht av Mecklenburg og Hans von Halberstadt og en som må betegnes som underentreprenør, Sebastian Schertlin. I det følgende skal vi se hvilken bakgrunn de hadde, hvordan Kristian 2 benyttet deres tjenester og hvordan de utførte oppdragene sine. Jeg vil først ta for meg de militære entreprenørene som kildene gir oss anledning til å studere i den første vervingsfasen i 1523, nemlig Sebastian Schertlin, Joachim 1 av Brandeburg og Albrecht av Mecklenburg. Deretter vil jeg gå inn på den viktigste militære entreprenøren i den neste fasen, 1528-1530, Hans von Halberstadt og entreprenørvirksomhet i Skottland knyttet til Kristian 2's vervinger.

### ***Vervinger i 1523***

I etterkant av en større feide mellom kurfyrstene av Trier og Pfalz, Landgreve av Hessen og det Svabiske Forbund mot Frantz von Sickingen var det nå gode muligheter for verving. Store mengder av landsknekter var samlet i områdene Franken, Svaben, Bodensee og ved Rhinen opp mot Köln. Dette var i begynnelsen av mai 1523.<sup>147</sup> I forbindelse med fyrstemøtet i Köln i juni 1523 var det et gunstig tidspunkt for Kristian 2 å verve leieknekter.

---

<sup>147</sup> Allen 1870. s 134

## Sebastian Schertlin

Sebastian Schertlin (1495-1577) utførte vervinger for kongen personlig. Hans karriere startet fra å være født i en respektabel familie fra allmuen, til å bli styrtrik og grunnlegger av et adelshus. Han levde en lang yrkeskarriere som militær entreprenør, der han var aktiv fra 1521 til 1566. I følge hans selvbiografi hadde han kontrakt med Kristian 2 på å verve 6000 knekter i 1523. For dette satt han selv igjen med 300 florentiner i gevinst.<sup>148</sup> Dette var tidlig i Schertlins karriere.

I Münchenarkivet finnes det to brev som angår Sebastian Schertlin. Det første er et bestillingsbrev datert 31. juli 1523. Her står han sammen med to andre landsknektledere, Hans Hueblin og Bernard Schuldi. I dette oppdraget skulle de verve noen tusen knekter til kong Kristian 2's tjeneste. For betaling til knektene, fikk de 600 gylden. 300 gylden var til matforsyninger og 300 i lønninger.<sup>149</sup>

I et noe senere brev datert 9. september, kvitterer Schertlin for 564 gylden som han skulle ha i sold for hans tjenester til kongen. Det stemmer ikke helt med Kristian 2 sine beregninger for det totale tall av leieknekter som skulle verves. Han skriver i et brev til Albrecht av Mecklenburg at han selv, gjennom Heyne Doberitz, ville stille med rundt 4000 soldater.<sup>150</sup> Derimot ser det ut til at Sebastian Schertlin tar all æren for vervingene. Doberitz var bare den som utbetalte lønningene til Schertlin, Heublin og Schuldi. Trolig utført de tre

### Sebastian Schertlin



bestillingsoppdraget sammen. Münchenarkivet har ikke noen opptegnelser på at Heyne Doberitz tjente Kristian 2, selv om han utførte betalinger på hans vegne. Derimot viser arkivet at han tjente Joachim I av Brandenburg.<sup>151</sup> Ut i fra betalingene, fikk Schertlin betydelig mer betalt enn Heublin og Schuldi. Det ser ut som ansvaret for å verve de fire eller seks tusen knektene til Kristian 2 var Sebastian Schertlins hovedoppgave. Kontraktens omfang tyder på at Sebastian Schertlin utførte underentreprenør oppgaver på lik linje med Heublin og

<sup>148</sup> Redlich 1964. s 79; punkter i Sebastian Redlich sin selvbiografi oversatt og delvis gjengitt av Fritz Redlich.

<sup>149</sup> DN XIV nr 324

<sup>150</sup> DN X nr 358

<sup>151</sup> DN XIII nr 190



Schuldi.<sup>152</sup> Ut i fra kildene i Münchenarkivet stemmer ikke informasjonen Sebastian Schertlin oppgav i sin egen selvbiografi. Det kan tenkes at han har oppgitt høyere betaling for å fremme sin egen prestisje tidlig i sin karriere som militær entreprenør.

## Joachim I av Brandenburg

Eksemplet med Sebastian Schertlin, viser hva som på 1500 tallet har blitt sett som den rendyrkede militære entreprenør. Det er mindre vanlig å definere hertuger, biskoper eller til og med kurfyrster som militære entreprenører. Når Kristian 2 oppholdt seg i Tyskland og Nederland, benyttet han seg av kontakter og familie av høy status. De kunne bruke sin posisjon til å drive verving av tyske knekter, noe som gav dem gode inntekter. Under Kristian 2's opphold i Nord-Tyskland 1523, var det naturlig for kongen å dra nytte av slektskap til tyske fyrster og keiseren.<sup>153</sup>

I slutten av juli 1523, ble det holdt et storfyrstemøte i Köln ved Rhinen. Kurfyrste Joachim I av Brandenburg hadde tatt initiativet til dette møtet for å finne en løsning på den landflyktige Kristian 2's problem. Kurfyrsten var i høy grad interessert i bistå sin svoger til verving av

### Joachim 1 av Brandenburg



tyske knekter. På møtet var også kardinal og biskop Albrecht av Mainz. Han var forøvrig også kurfyrstens bror. Fetteren, Albrecht av Brandenburg var og tilstede. Han var på den tiden stormester av den tyske orden.

C. F. Allen tolker fyrstenes villighet til å hjelpe som rent inntektsmotivert.<sup>154</sup> Ikke minst gjelder det fetteren til kurfyrsten, stormesteren av den tyske orden, Albrecht av Brandenburg. Han var havnet i et økonomisk uføre etter uheldig krigføring mot Polen. Verken slektskapsbånd eller politiske motivasjoner lå bak deres engasjement hevder Allen. Denne tolkningen forutsetter at å holde nettverk blant fyrster til økonomisk og politisk hjelp ikke var relevant. Jeg mener

personlige relasjoner også lå til grunne for hvem Kristian 2 kontaktet for hjelp til militære formål. Kristian 2 kunne ha valgt andre personer til å utføre oppgaven som militære

<sup>152</sup> Se kapittel 4 for underentreprenør

<sup>153</sup> Se kapittel 3 for Joachim av Brandenburgs slektskap til Kristian 2.

<sup>154</sup> Allen 1870, s 129-130 og 132

entreprenører så lenge han kunne betale for seg. Det virker mer rimelig at han valgte å bruke slektskap når det gjaldt militær støtte.

Kristian 2 inngikk en kontrakt med kurfyrsten på møtet i Köln. Dette ble ordnet i et brev som kom til på dette møtet.<sup>155</sup> Brevet kan si noe om forholdet mellom Kristian 2 og Joachim av Brandenburg. På den ene siden har man en konge i eksil, på den andre siden en av de mektigste mennene i keiserriket. Det var vanlig i et bestillingsbrev at en militære entreprenører sverget troskap til sin krigsherre så lenge han var under kontrakt.<sup>156</sup> Brevet viser ikke at kurfyrsten inngikk en slik underordnet rolle til kongen. Det var også vanlig i slike brev å avtale rettighetene til knektene. Dette står det en del om. For eksempel om de skulle bli tatt til fange, så skulle alt gjøres for å kjøpe dem fri. Det står også om forpliktelser de hadde til å tjene kongen og sin øverste befal, som var kurfyrsten. I brevet står det at kurfyrsten i en overenskomst med kongen, ble utpekt som øverste befalingsmann over kongens hær.

”... solchenn zugk zu vnnsern obersten                    „...til våres øverste statholder og  
stathallter und beuelchhaber hiemit                    befalsinnhaver på dette toget“  
ordenn”<sup>157</sup>

Kostnadene til Joachim I av Brandenburgs sold kostet Kristian 2 dyrt. Kurfyrsten tok seg godt betalt for sine tjenester. Brevet fra 30. juli 1523 viser at Joachim I av Brandenburg skulle ha en sum av 1500 gylden for å lede Kristian 2 sin gjenerobring. I tillegg skulle han ha en betydelig større sum til utrustning og betaling for 1000 ryttere, artilleri og andre utgifter som kurfyrsten så nødvendig.<sup>158</sup> Et annet brev datert til samme dag viser også de samme avtalene. Dette var det samme brevet som også utnevnte kurfyrsten til øverste befalingsmann.<sup>159</sup>

## Albrecht av Mecklenburg

Münchenarkivet viser ingen offisielle bestillingsoppdrag mellom Kristian 2 og Albrecht av Mecklenburg. Likevel vet vi med sikkerhet at han utførte vervinger for kongen. I en

---

<sup>155</sup> DN X 339

<sup>156</sup> Se kapittel 4 om bestillingsbrev

<sup>157</sup> DN X nr 339

<sup>158</sup> DN X nr 338

<sup>159</sup> DN X nr 339

overenskomst datert den 26. august 1523, ble det ført opp betalingene kongen skulle stille opp med på mønstringsplassen.<sup>160</sup> Markgreve Albrecht skulle selv føre 300 knekter til hest fra Den tyske orden. Dette skulle koste 51 438 gylden. Herunder regnes nok med betydelige kostnader til Albrecht for hans rolle som leder og verver for knektene som nevnes i brevet. Den Tyske Ordens rytteri var etter regelen sammensatt av kun adelige. Utrustingen deres og krav til sold er nok med på å forklare den høye kostnaden.

I tillegg sier brevet at 47 092 gylden skulle gå til Marx Hessen og Dobertiz sine knekter.<sup>161</sup> Først 42 620 til Margenbaums knekter og til slutt 1176 gylden til Grev Henrik av Nassau.<sup>162</sup> De totale kostnadene skulle da bli 142 326 gylden. Brevet ble underskrevet av Albrecht av Mecklenburg og Henrik den yngre av Braunschweig. Merkelig nok mangler kong Kristians 2's underskrift. Det kan tenkes at han ikke var helt enig i oppsettingen og kostnadene. I et brev fra 22. september 1523, ber kongen markgreven om at troppene hans ikke må overstige 16 000 mann.<sup>163</sup>

Allerede før de vervede knektene skulle stå klar på mønstringsplassen 6. oktober ved Domitz, ble det klart at Kristian 2 ikke hadde midlene til å betale de vervede knektene.<sup>164</sup> De militære entreprenørene hadde flere ganger purret på utgiftene de hadde hatt med å betale knektene. Kristian 2 måtte senere betale store summer som han sto i gjeld til de han hadde engasjert i vervingene. 20 oktober 1523, i et møte i Jüterburg, kom han til en overenskomst med Joachim I av Brandenburg og Albrecht av Brandenburg. Han sa seg villig til å betale Joachim 25017 gylden og Albrecht 37926 gylden.<sup>165</sup>

## Oppsummering for vervingene i 1523

Gjelden til kongen skulle de neste årene bli gjenstand for mange tvister og meklinger. Det er lite i kildene som tyder på at kongen betalte tilbake hele beløpet. Det gikk enda så langt at Joachim 1 av Brandenburg gikk i forbund med Fredrik 1 den 25. april 1529. Dette kan nok delvis skyldes gjelden kongen hadde til kurfyrsten. Bedre ble det ikke da det ble kjent at

---

<sup>160</sup> DN XI nr 325

<sup>161</sup> Dette gjelder nok Heyne Dobertiz som blir omtalt som leder av knekter i et annet brev, se DN X nr 358

<sup>162</sup> DN X 340. Her er også Henrik av Nassau nevnt som "øverste keiserlige Camerer"

<sup>163</sup> DN X nr 358. Se også DN XI nr 340.

<sup>164</sup> DN XI nr 325

<sup>165</sup> DN XI nr 339 og 340

kurfyrstens kone Elisabeth rømte fra Joachim til kurfyrste Johan av Sachsen.<sup>166</sup> Elisabeth var Kristian 2 søster, og Johan av Sachsen var onkel på deres morsside. Joachim I av Brandenburg betraktet dette som en fiendtlig handling fra hans en gang så nære svoger.

Den 4. november 1523 sendte Kristian 2 et brev til sin hustru dronning Elisabeth. Kongen instruerte dronningen å om gi avskjedspass og takke landsknektene for deres velvillige tjeneste. Han ville også be om unnskyldning for at de ikke ble avferdiget på den måte kongen ønsket.<sup>167</sup> Kanskje kongen selv ikke vågde å gi beskjeden. Det virker som kongen ikke hadde noen strategisk plan for hvordan han skulle bruke de vervede troppene. Leiehæren gikk i oppløsning uten å ha tatt et steg i retning Danmark. De ovennevnte summene for verving strakte bare til for en måneds sold. Skulle krigstoget vare over lengre tid, ville ekstrakostnadene for hver måned tilsvare litt over halvparten av hva kongen måtte betale for første måned.

Det kan spekuleres i hvorfor Kristian 2 gikk med på å verve en slik kostbar og stor styrke. Var det fordi han lot seg overtale av sine tyske slektninger? Eller var det revansjelyst, og ønsket om en gang for alle å slå den danske adel, Lübeck og Fredrik 1 på slagmarken? Finansieringen til Kristian 2 kan ha vært basert på at Karl 5 eller mulige kreditorer av nederlandske handelsmenn ville støtte hans vervinger. Når dette ikke skjedde måtte Kristian 2 se at vervingene var mislykkete og måtte tåle et stort økonomisk nederlag.

### ***Vervinger 1528-30***

Det ble klart at kongen måtte finne nye veier for verving av landsknekter. Mulighetene til å leie knekter i Brandenburg og Mecklenburg må ha vært en nærmest umulighet for kongens ververe etter bruddet med kurfyrsten av Brandenburg. Ikke lenge etter skulle det derimot dukke opp nye muligheter. Keiserens krig med Frankrike endte med fredsforhandlinger i Cambrey i 1529. Kristian 2 hadde sendt ut sin kansler, Gotskalk Erikssøn, for å delta i forhandlingene, og mest sannsynlig for å se på muligheter for verving. De vervede knektene fra keiserens hær, var nå åpne for å tjene nye herrer. For det første betydde dette at det var

---

<sup>166</sup> Allen 1854. s 506

Om Fredrik 1 og kurfyrste Joachim sitt forbund: Frandsen 2001. *Dansk udenrigspolitikks historie*. s 254  
DN XII nr 409: Brev fra kansleren Gotskalk Erikssön, der han medbringer kurfyrstens anklager mot Kristian 2.

<sup>167</sup> DN X nr 372

muligheter for å verve knekter som var ledig på markedet, for det andre at keiseren nå hadde større mulighet til å hjelpe sin svoger Kristian 2.

## Hans von Halberstadt

Det kan diskuteres om Joachim av Brandenburg egentlig var en militær entreprenør. Et annet tilfelle er mer klart. Hans von Halberstadt utfylte mer den tradisjonelle rollen som militær entreprenør. I et brev fra Henrik Gøye juli 1524, tilbydde han sin tjeneste til kongen.<sup>168</sup> Von Halberstadt hadde da tjent hos hertugen av Geldern. Han hadde også tjent under Kristian 2 tidligere. I 1520 var han i Malmö.<sup>169</sup> Trolig hadde han vært i kongens tjeneste under krigen mot det svenske opprøret i 1521. Han skal da ha sørget for utrustning og verving av leieknekter for Kristian 2. Hvem som hadde hovedansvaret for vervingene i 1529 er uklart. Von Halberstadt ser ut til å ha utført en rekke oppgaver som var vanlig for underentreprenører som jeg vil beskrive nedenfor.

Allerede i 1526 begynte von Halberstadt å gjøre klar utrustinger til kongens hær. Harnisksmeden Jacob van Wessel laget 116 harnisker for von Halberstadt og i tillegg en rekke spesialbestillinger på harnisker til navngitte personer i kongens tjeneste. For dette skulle van Wessel ha 10 emdergylden, 7 phillipsgylden, 318 gylden (trolig rhinske gylden) og 16 stykker.<sup>170</sup> Å drive med handel av utrustninger var en virksomhet militære entreprenører ofte utførte.<sup>171</sup>

Hans von Halberstadt brukte året 1528 til å samle sammen leieknekter for kongen. Han tilførte kongen to velkjente landsknektledere, Wolf van Bamberg og Kort Pfenning. Wolf van Bamberg var også tilknyttet vervingene i 1523 og mottok betaling av Kristian 2.<sup>172</sup> I 1528 var han av keiseren betrodd til å lede flere landsknekter i den gelderske feiden. Han var likevel klar for å tjene kongen så snart stridighetene var over.<sup>173</sup> Kort Pfenning tok også del i den gelderske feiden på keiserens side. Han var satt til å lede to fenniker knekter.<sup>174</sup> Selv om han var under kontrakt med keiseren, var han ikke fremmed for også å inngå kontrakt med

---

<sup>168</sup> DN XIII nr 291

<sup>169</sup> Venge 1972. s 23

<sup>170</sup> DN XIII nr 419

<sup>171</sup> Se kapittel 4

<sup>172</sup> DN XIV nr 4304

<sup>173</sup> DN XV nr 369

<sup>174</sup> DN IX nr 606

Kristian 2 før hans oppdrag for keiseren var ferdig. Dette var ikke uvanlig for leieknechtsledere på 1500-tallet. Studier av bestillingsbrev gjennomført av Fritz Redlich, viser til få konflikter når slikt skjedde. Så lenge du ikke gikk i kontrakt med motstridene parter samtidig, var det som regel akseptert.<sup>175</sup> Gjennom Bamberg og Pfenning sin erfaring og kontakter til soldater fra den gelderske feiden ble planer lagt av von Halberstadt for å verve et større antall knekter når stridighetene i Geldern var over. Gjennom et brev fra kansleren Gotskalk Eriksson forteller han at Hans von Halberstadt hadde detaljerte opplysninger over de knekter som tok del i stridighetene og hvem de for øyeblikket tjente.<sup>176</sup> Jeg regner med at disse opplysningene kom fra Bamberg og Pfenning som deltok aktiv i stridighetene i Gelderen.

Utover sommeren 1528 sendte Hans von Halberstadt flere opplysninger til kongen, gjennom Gotskalk Eriksson, om større antall landsknekter som var villig til å tjene kongen. Opptil fire og fem tusen knekter blir nevnt.<sup>177</sup> Om det enten gjelder liten besluttsomhet, eller mangel på kilder, forteller Kristian 2 sitt arkiv ikke om noe endelig avgjørelse om knektene skulle verves. Derimot vet vi med sikkerhet at Kort Penning var i kongens tjeneste. Han var utpekt som øverstbefalende på felttoget i Norge. Det kommer frem av et brev han sendte ut til allmuen i Kungshella 5.december 1531.<sup>178</sup> Siste brevet fra Hans von Halberstadt ble sendt til kongen november 1528, hvor han sier han er klar til å reise kongen i møte.<sup>179</sup> Hans von Halberstadt tok ikke del i felttoget til Norge. Han ble funnet død i sin seng i februar 1530. Jørgen Hanssøn forteller han var blitt slått i hjel av lokale folk i Bremen, uten at han sier hvorfor. Hans viktigste eiendeler var også forsvunnet.<sup>180</sup>

Hans von Halberstadt ser ut til å ha tjent Kristian 2 fra 1524 til 1530. For dette mottok han tjenepenger (*Dienstgeld*) i løpet av perioden. Det betydde at han skulle holde seg klar til å tjene sin krigsherre så lenge han mottok betaling.<sup>181</sup> Von Halberstadt hadde også en ekstra inntekt av å selge rustninger og verve leieknekter for Kristian 2 i løpet av denne perioden. Han drev altså med flere typer økonomiske virksomhet. Etter Redlich sine kriterier så passer han inn som sin tids typiske militær entreprenør.

---

<sup>175</sup> Redlich 1964. s 95-96

<sup>176</sup> DN XII nr 407

<sup>177</sup> DN X nr 555

<sup>178</sup> DN XII nr 487

<sup>179</sup> DN XVI nr 519

<sup>180</sup> DN IX nr 655

<sup>181</sup> Redlich 1964. s 96

## Skotske vervinger under Villiam Kunnigham

Kansleren Gotskalk Erikssön sendte den 7. august 1527 et brev til Kristian 2 hvor han fortalte at han var kommet i kontakt med en skotte med navn David Falconer som kunne hjelpe til med verving av skotter.<sup>182</sup> Nesten samtidig ble det sendt et betydelig antall rustninger og våpen til Gotskalk Erikssön i Skottland som var tiltenkt som utrustning til skottene.<sup>183</sup> Han fikk svar fra kongen allerede den 10. juli med beskjed om at han skulle verve 2-3000 skotter. Instruksen var deretter å angripe Bergen.<sup>184</sup> Forhandlingene om vervinger av skotter skulle trekke en del ut i tid. Som nevnt under Hans v. Halberstadts vervinger, gjorde den gelderske feide det vanskelig for Kristian 2 å verve flere knekter i Nederland og nordtyske områder. Først med fredsslutningen i Cambray i 1529 var det muligheter for å forsette vervinger igjen. Den 10. januar 1531 sendte Villiam Kunnigham, som var greve av Glencarn, et brev til Gotskalk Erikssön. Her lovet han å utruste 5 skip med 600 mann til Kristian 2. For dette skulle han ha livsbrev på Tunsberghus eller et bedre len i Norge.<sup>185</sup>

## Oppsummering for vervinger 1529-30

Hans von Halberstadt er den eneste personen som jeg vil identifisere som militære entreprenør. Han utførte oppdragene med verving og utrustning for Kristian 2, selv om det ikke ser ut til at han hadde noe hovedansvar. Det er også viktig å påpeke at Halberstadt var den eneste som mottok regulær betaling for arbeidet med å verve og mønstre sammen en leiehær for kongen.

Kildematerialet som jeg har tilgjengelig sier ikke mye om virksomheten til de skotske fyrstene. Det er derfor heller ikke mulig for meg å se på om deres virksomhet kan kalles militær entreprenørskap. Som vist i kapittel tre, var det ikke bare skotter som blir vervet til Kristian 2's leiehær. Henrik av Antwerpens forhandlinger med de vendiske byene sørget for resten av leieknektene til kongens her. Også her er kildematerialet mitt uten ledetråd etter militære entreprenørvirksomhet.

---

<sup>182</sup> DN IX nr 591

<sup>183</sup> DN XIII nr 448

<sup>184</sup> DN IX nr 592

<sup>185</sup> DN XIII nr 640

## 6. Agenter i Kristian 2's tjeneste

Arbeidet med å samle en leiehær ble ikke bare utført av den militære entreprenøren. Det var flere bindeledd mellom krigsherren (Kristian 2) og de militære entreprenørene. Jeg velger å kalle disse personene for agenter. Kapittel 5 tok blant annet for seg forholdet mellom Kristian 2 og de militære entreprenørene. Jeg vil i dette kapitlet ta for meg agenter som tjente kongen og hvordan de utførte sine oppdrag.

De fleste stedene i Nord-Europa hvor det kunne rekrutteres leieknekter, lå innenfor Det tyskromerske keiserriket. Knektene var for det meste samlet i viktige havnebyer i nord, eller sør i Svaben. Naturligvis ønsket keiseren innflytelse på hvor og til hvem leieknekter ble leid ut. En rekke forbud og restriksjoner ble forsøkt gjennomført. Keiser Maxmillian 1 (1459-1519) forsøkte særlig å legge begrensinger på hvem leieknektene lånte deres tjenester til.<sup>186</sup> Keiser Karl 5 var også opptatt av å forby fremmede fyrster verving av leieknekter innenfor keiserriket. Dette gjaldt til og med for keiseren selv.<sup>187</sup> En måte å kontrollere dette på var å sette begrensinger for fremmede fyrster og deres representanters rett til å oppholde seg i keiserriket.

Et eksempel på dette finner vi under Kristian 2's landflyktighet. Kristian 2 var svoger til keiser Karl 5. Det var kongens nære forbindelser til keiseren som gjorde det mulig for ham å oppholde seg og samle en hær av leieknekter i Nederland. Godkjennelse for Kristian 2's opphold i Det tyskromerske riket ble utstedt i et brev fra keiseren 23. desember 1523. Her blir det poengtert at kongen skal få reise fritt rundt i keiserens rike, og få den hjelp han måtte trenge.<sup>188</sup> I realiteten var nok begrensingene noe større. I 1524 ble han for eksempel nektet å reise til et møte i Hamburg av byrådet der.<sup>189</sup> Bakgrunnen for denne avgjørelsen var nok Fredrik 1's innflytelse på flere tyske fyrster og byer, da først og fremst Lübeck.

Verving av leiesoldater krevde personer som var kjent med yrket. Hele oppgaven med å verve soldater kunne ikke alene hvile på de militære entreprenørene. En verver hørte nødvendigvis ikke til et kompani av leieknekter, eller var befal over noen soldater. Bauman hevder at

---

<sup>186</sup> Baumann 1994. s 59

<sup>187</sup> Redlich 1964. s 38

<sup>188</sup> DN XIV nr 377

<sup>189</sup> Se kapittel 3



ververen derimot ofte var tilknyttet den militære entreprenøren som hadde fått et bestillingsoppdrag på leiesoldater av en krigsherre.<sup>190</sup>

I Danmark-Norge var ikke oppgaven som verver en bestemt posisjon i hoffet eller en annen tjenestestilling. De kunne like gjerne vært kalt rådgivere eller sendebud. De som sto for vervingen av leiesoldater kunne fra før ha andre embetsposisjoner. Kristian 2 benyttet seg av personer som samtidig hadde embete som for eksempel kansler, skriver eller høvedsmann. Kongen som krigsherre brukte altså et bredt spekter av personer som hadde forskjellig bakgrunn og embeter. De varierte arbeidsoppgavene deres gjør det også vanskelig å kalle dem ververe i den forstand som Bauman bruker begrepet. Jeg velger heller å kalle dem agenter som utførte ulike oppdrag for Kristian 2. Dette er fordi de ikke hørte til under en militær entreprenørs vervingsgruppe og ofte hadde andre embeter i tillegg.

### Claus Hermeling

Claus Hermeling var en slik agent. I et brev datert 2. mai 1525 der han også blir omtalt som rådgiver for grev Johan av Oldenburg, blir oppgavene hans beskrevet, samtidig som noen av grevens tjenere får sine instruksjoner.

” *Innstruction vnnd werbung so wir  
Cristiern etc. vnd Elisabet.  
dem wolgebornen vnd gestrengen vnserm  
Vettern vnd Ohmen  
Johansen grauen zu Oldenburg vnd  
Delmenhorst vnd den ge-  
strengen vnsern **Rethen** vnd lyben besondern  
Wylken Klenken  
**Claus Hermling** vnd Georgen von  
Wyttmerszdorff”<sup>191</sup>*

„Instruksjon og verving som vi Kristian etc.  
og Elisabeth (...)  
Johan greve av Oldenburg og Delmenhorst  
og til våres **rådsmenn** Wilken Klenk og  
**Claus Hermeling** og  
Georg von Wittmensdorf“

---

<sup>190</sup> Baumann 1994. s 57

<sup>191</sup> DN XII nr 360

Claus Hermeling får her i oppdrag å verve leieknekter for Kristian 2 i forbindelse med planene om en leiehær rettet mot Danmark-Norge. For dette oppbevarte han store pengesummer som ble tilsendt fra Kristian 2. Han hadde også muligheten til å ta opp større lån på kongens vegne.<sup>192</sup> Noen spesiell tittel ser derimot ikke ut til å ha fulgt arbeidsoppgavene hans.

Allerede under fyrstemøtet i Köln i august 1523 og de utstrakte vervingene etterpå, fikk Hermeling i oppdrag å utruste leiesoldater for kongen. Blant annet skulle han da anskaffe 400 hester.<sup>193</sup> Han var i de neste månedene nær kongen og dronningen på sine reiser. Han dro fra Köln mot Lehnin i Brandenburg i begynnelsen av september med leidebrev for kongens menn og tjenere innenfor erkebispedømmet Köln.<sup>194</sup> Der fikk han i oppdrag å instruere dronningen hvor hun skulle dra og hva hun skulle gjøre med pengene hun hadde hos seg.<sup>195</sup> Trolig gjaldt dette penger som var ment for verving eller utrustning av leieknekter.

Hele året 1524 er Hermeling å finne i grevedømmet Braunschweig og i erkebispedømmet Bremen.<sup>196</sup> Det var nok viktig for Kristian 2 å ha en utsending til disse områdene. Både erkebispem av Bremen og hertug Henrik den yngre av Braunschweig sto på kongens side. Bremen og Braunschweig grenset mot Elben og hertugdømmet Holstein nord for elven. Dette var et gunstig sted for å holde rede på nyheter angående Fredrik I, og være orientert om hvor Kristian 2's fiender holdt til. Claus Hermeling forsøkte da også å gjøre noen vervinger samme året, uten at han hadde hell med seg. Han beklaget dette ovenfor kongen, og forsikret i samme brev at han hadde gjort sin ytterste for å verve leieknekter dette året.<sup>197</sup>

Informasjon om verving av knekter, hvor de blir vervet og hvor de skal brukes, var nok ikke ment for uvedkommende å lese. Mesteparten av brevene Claus Hermeling skriver i 1525

---

<sup>192</sup> DN XV nr 299, DN XIII nr 400, DN XII nr 385(siste brev angående lån)

<sup>193</sup> DN XIV nr 327. Det er noe uklart om dette brevet omhandler hester eller ryttere. I hovedteksten står det 400 hester "*vier hundert pferd...*". På baksiden står det angående de 400 rytterne "*...iic Reuter*". 600 gylden er likevel ikke nok til å betale for en måneds sold for en fennike (400 mann) ryttere. På andre siden kan det godt tenkes at det gjelder fortæringspenger, noe som var vanlig, som rytterne skulle ha for å reise til mønstringsplassen.

<sup>194</sup> DN XI nr 328

<sup>195</sup> DN X nr 361

<sup>196</sup> Brev sendt fra Claus Hermeling innholder avsenderstedene og vitner om hans nærvær i Bremen og Braunschweig i DN XVIII nr 265, DN XVIII nr 271, DN XVIII nr 275, DN XIII nr 287, DN XV nr 247, DN XV 245, DN 301 nr 301 og DN XVIII nr 305

<sup>197</sup> DN XVIII nr 301

inneholder verken stedsnavn, dato og underskrift.<sup>198</sup> Grunnen til dette var mest sannsynlig frykt for at brevet skal bli snappet opp av uønskede personer, og for å hindre viktig informasjon i å bli kjent. Noen brev har også et nesten uforståelig kryptisk innhold. Det kan ha vært gjort for å forvirre motstanderen, om noen av brevene skulle komme dem i hende.<sup>199</sup> Viktigst var det trolig å skjule det reelle innholdet i brevet. Kun en påskrift på baksiden av Hans Michelsson (Kristian 2's skriver), tilsier at brevene er fra Claus Hermeling. Brevet referer til sin "gode venn"<sup>200</sup> som nok er ment å være Kristian 2. Videre omhandler brevet varer som var avtalt på "markedet i Bergen".<sup>201</sup> Innholdet i alle brevene viser forresten ofte til "markedet i Bergen", kanskje et kodeord for et planlagt angrep på Bergen?

At Claus Hermeling brukte kodet skrift i sine brev, er noe som er unikt for ham, og gjelder ikke for andre av Kristian 2's menn. Dette kan mulig skyldes faren for at nettopp hans sendebud sto å større fare for å bli stoppet og at brevene dermed ville komme i uvedkommendes hender. Siden Hermeling utførte sine oppdrag så nært til de danske grevedømmene, var det også sannsynelig at agenter for Fredrik 1 holdt godt oppsyn med Kristian 2's menn her.

Det var ikke uvanlig at det ble brukt koder for å holde innholdet i brev hemmelig. Fredrik 1's tyske kansler Wolfgang von Utenhof benyttet også kodeskrift i korrespondanse med Lübeck i brev fra 1522 til 1524. Lübeck hadde et nøkkelpergament som oversatte ord, tall og fraser fra Utenhofs brev. Dette systemet var også brukt i Pavestaten og Venezias korrespondanse.<sup>202</sup> At Hermeling brukte lignende koder i sin korrespondanse med Kristian 2 var derfor del av en vanlig praksis. Innholdet i teksten er ikke sammenhengende og gir liten mening. Det virker sannsynelig at det først måtte oversettes med hjelp av et nøkkelpergament for at mottakeren, altså Kristian 2, kunne forstå innholdet.<sup>203</sup> Brevet referer som vist ovenfor til varer på markedet i Bergen, *markede to bargen*, men sier lite ellers konkret eller kontekstuell forståelig.

---

<sup>198</sup> Av de brev som er bevart i München samlingen og Diplomatarium Norvegicum fra Claus Hermeling, er 14 uten stedsbenevnelse.

<sup>199</sup> DN XVI nr 464, 468, 470 og 473. Avsenderen bruker fiktive navn og referer til steder som trolig skal virke forvirrende til en eventuelt utenforstående.

<sup>200</sup> "... *gude frundt*" DN XVI nr 464

<sup>201</sup> "*markede to Barghen*" DN XVI nr 464

<sup>202</sup> Frandsen 2001. s 227

<sup>203</sup> DN XVI nr 464 og 468

I de senere årene ser det ut til at Claus Hermeling for det meste reiste alene. Han skrev hyppig brev til Kristian 2. Ofte anbefalte han nye folk til kongen som kunne være nyttig for å utføre de samme vervingsoppdragene som han selv gjorde. I juli 1526 anbefalte han Heyneke Woldek til kongens tjeneste. Denne mannen hadde ifølge Hermeling tidligere tjent kongen.<sup>204</sup> Om kongen fulgte dette rådet finner jeg ikke noe belegg for i kildene. Derimot fungerte Woldek som sendebud for Claus Hermeling året etter. I oktober 1527 ble han sendt til Kristian 2 med muntlige beskjed om vervinger siden han selv var opptatt med andre oppdrag.<sup>205</sup> Det er usikkert om Woldek var direkte i Claus Hermelings tjeneste på denne tiden. Hermeling forsatte ellers å tjene Kristian 2 med de siste vervingene av leieknekter frem til flåten og hæren var samlet.

Av de brev som omtaler Claus Hermeling, handler de fleste om vervinger. Hermelings hovedoppgave ser ut til å ha vært konsentrert om dette. Denne teorien støtter også Allen i sin omtale av Hermeling, hvor han beskriver han som *Hverver-Officerer*.<sup>206</sup> Det er likevel ikke helt i tråd med Baumans begrep om ververe. Han fulgte ikke en bestemt person som hadde det offisielle bestillingsoppdraget for verving av leieknekter til Kristian 2. På et tidspunkt fungerte han som rådgiver til dronningen, og rapporterte direkte til henne.<sup>207</sup> I et annet tilfelle gav han beskjed til Kristian 2's søster markgrevinne Elisabeth av Brandenburg om leieknekter som ville la seg verve til Kristian 2.<sup>208</sup> Hermeling skrev også til kongen for å anbefale personer som kunne være viktige i vervingsoppdrag for kongen. Ut i fra kildematerialet ser det ut til at Claus Hermeling var den personen i Kristian 2's krets som arbeidet mest iherdig med å verve leieknekter for kongen. Å holde vervingene hemmelig var en viktig del av oppgaven. Hermeling ser ut til å ha vært kjent innfor kretser av leieknekter, og sendte ofte brev til kongen om knekter som ville la seg verve.

## Jørgen Hanssøn

Det ble gjort mye arbeid i Bergen som forberedelse mot et eventuelt angrep. Mellom 1528-31 måtte flere kirkelige anlegg rives, siden de utgjorde en trussel mot festningen på Bergenhus.<sup>209</sup> Fra 1516-23 var også kongsgården i Bergen, som nå fikk navn Bergenhus,

---

<sup>204</sup> DN XII nr 382

<sup>205</sup> DN XII nr 397

<sup>206</sup> Allen 1870. s 138

<sup>207</sup> DN XVI nr 455. I dette brevet er det dronningen som mottar beskjed om leieknekter som vil la seg verve.

<sup>208</sup> DN XII nr 384

<sup>209</sup> Helle, Knut. *Bergen Bys Historie. Bind I.* s 884-885

under en større utbygging med modernisering av forsvarsverkene.<sup>210</sup> De militære oppgavene til slottslenene så ut til å være av defensiv karakter. Militær makt ved kongsgården i Bergen og det nordafjeldske len på 1400- og tidlig 1500-tallet ser ikke ut til å ha vært i stand til å forsvare annet enn kongsgården og selve byen.<sup>211</sup>

Jørgen Hanssøn's bakgrunn er noe uklar. Bjørn Saxe Utne mener som C. F. Allen, at han var en borgersønn fra Ribe. Hanssøn var høvedsmann på Bergenhus fra 1514 til 1523.<sup>212</sup> Kort tid før Kristian 2 forlot København, hadde han kommet til kongen med hva han kunne samle med seg av sølvmynt fra Norge.<sup>213</sup> Han hadde også reist tilbake til Bergen for å overlate slottslenet Bergenhus til Hans Knutsson. Etterpå reiste han til Nederland for å møte Kristian 2.<sup>214</sup>

Det ser ut til Jørgen Hanssøn nå fikk lignende oppgaver som Claus Hermeling, og han var nok rett mannen til å informere om forhold i Norge. Hanssøn var spesielt aktiv i forkant av og under Kristian 2's krigstog mot Norge. Han hadde vært utsending til keiser Karl 5 for å forhandle om hjelp i form av penger og leieknekter, og han ble også med i kongens følge til Norge i 1531. I mars 1532 ble han sendt tilbake til Nederland for å framskynde militær hjelp som skulle komme fra keiseren.<sup>215</sup>

I forkant av det planlagte krigstoget mot Viken-området hadde Jørgen Hanssøn i oppgave å gi Kristian 2 all den informasjon han hadde om norske forhold. I 1529 og 1530 mottok kongen flere brev fra Hanssøn om hvor mye støtte han ville få fra sentrale menn i Norge.<sup>216</sup> Slik fikk kongen vite at erkebiskop Olav Engelbrektson ville støtte hans sak i et oppgjør mot Fredrik 1.<sup>217</sup> Han visste også om Kristkirkens rivning og at det i Bergen var gjort forberedelser på et eventuelt angrep på byen.<sup>218</sup> Hanssøns agenter i Norge levde nok ikke et liv uten fare. Det var ikke uvanlig at brevsendere ble stoppet og i noen tilfeller slått i hjel.

---

<sup>210</sup> Utne, Bjørn S. 1970. *Høvedsmanns –institusjonen i det nordafjeldske Norge 1500-1524.* s 88

<sup>211</sup> Utne 1970. s 96

<sup>212</sup> Utne 1970. s 19-20

<sup>213</sup> DN V nr 1036.

<sup>214</sup> Utne 1970. s 22

<sup>215</sup> Dansk Biografisk lexikon. Bind 7

<sup>216</sup> DN V nr 1059, DN VIII nr 616, DN X nr 573, DN XIV nr 652, DN VIII nr 625, DN VIII nr 634.

<sup>217</sup> DN VIII nr 616

<sup>218</sup> DN V nr 1059

Jørgen Hanssøn ble også utnevnt til kaptein over Kristian 2's mindre kapringsflåte sammen med Klaus Kniphof og Jørgen Stegentin i 1525.<sup>219</sup> Han deltok derimot ikke. I et brev begrunner han dette med betenkeligheter fordi mannskapet var for få og at årstiden var ugunstig. Han skulle også gifte seg samme året, men forsikret om at han ikke ville virke feig av den grunn og rette seg etter kongens vilje.<sup>220</sup>

Jørgen Hanssøns utførte en del viktig organisatoriske arbeid for det planlagte krigstoget. Han var nok tiltenkt en viktig militær rolle, spesielt siden han var utpekt til å lede en stor del av kapringsflåten til Kristian 2. Av forskjellige omstendigheter rakk han ikke frem i tide for å ta del i selve krigstoget mot Norge før det var over.

### **Gotskalk Erikssøn**

Gotskalk Erikssøn var Kristian 2 kansler. Kanslerrollen i forhold til kongen i tiden 1523-1532 må ha vært utenom det vanlige. Vanligvis ville han vært kansler over riksrådet. Erikssøn ser ut til å ha to forskjellige oppdrag. Han bisto Kristian 2 med vervingsoppdragene i stor grad. Han var også ofte kongens utsending til fyrstemøter, slik som fredsforhandlingene i Cambray i 1529.<sup>221</sup> Erikssøn ble omtalt som kansler en gang på sommeren 1526 i et brev fra Hans Michelssøn.<sup>222</sup> Før den tid var han i Stockholm, og på Gotland hos Søren Nordby som en av kong Kristians menn. Han må ha reist til Nederlandene en gang mellom 1524 og 1526. Han fikk flere ganger i oppdrag å verve skotter fra på vegne av Kristian 2.<sup>223</sup> Han fungerte ikke som en militær entreprenør. Ingen brev viser til en bestilling av leieknekter for Erikssøn. Han var kongens kansler og utførte ikke vervingene for egen økonomisk vinning.

### **Wilken Klenck**

Wilken Klenck var aktiv som verver og sendebud for Kristian 2 allerede i 1523. Ikke mye sies om hans rolle i vervingene i 1523, utenom et brev hvor han mottar betaling fra kongen for hans arbeid det foregående året.<sup>224</sup> I året 1524 var han i Braunschweig hos Henrik den yngre av

---

<sup>219</sup> DN IX nr 548, se også kapittel 3

<sup>220</sup> DN X nr 470

<sup>221</sup> Se kapittel 3

<sup>222</sup> DN XI nr 443

<sup>223</sup> Se kapittel 4

<sup>224</sup> DN XIV nr 344

Braunsweig. Hertugen hadde lenge vært forespeilet en viktig rolle hos Kristian 2's planlagte krigshandlinger. Klenck fungerte som sendebud mellom hertugen og kongen i årene 1524 og 1528.<sup>225</sup> Ved vervingene i 1530 utførte han også vervinger for kongen igjen. I begynnelsen av samme år sender han to tilbud om rytteri som ville la seg verve til Kristian 2's hær.<sup>226</sup> Slik som Claus Hermeling innholder ikke brevet noe stedsnavn. Brevene innholdt heller ikke detaljer om hvor leieknektene befant seg.

## Oppsummering

Brevvekslinger fra Kong Kristian 2 viser at kongen selv utførte mye av det organisatoriske arbeidet for å samle en leieknektshær. Det var ingen hovedperson som var utpekt til å ha ansvar for vervingene. Det så ut som han i samarbeid med agenter og ververe for å organisere vervingene. Hovedpersoner for vervingsarbeidet var Claus Hermeling, Hans von Halberstadt og Wilken Klenck. Jørgen Hanssøn og Gotskalk Erikssøn tok også del i forhandlinger med leieknekter. Oppgavene til Hanssøn og Erikssøn så derimot ut til å ha konsentrert seg om å være kongens representant i forhandlinger med fyrster.

---

<sup>225</sup> Brev fra Wilken Klenck bevitner hans nærvær i området gjennom DN XVIII nr 271, DN XVnr 246 DN XV nr 384

<sup>226</sup> DN X nr 596 og DN X nr 600

## 7. Avslutning

Da Kristian 2 flyktet til Nederlandene i 1523, var han fast bestemt på å prøve å gjenerobre sitt tapte kongerike. Uten eget landområde var eneste muligheten hans å basere en gjenerobring på utenlandske, vervete tropper. Å verve leieknekter i tyske eller nederlandske områder var mye avhengig av tilgjengelighet. Fremmede fyrster måtte ha tillatelse for å mønstre leieknekter på en annens fyrste område. Kristian 2 hadde stadig problemer med å reise fritt eller trygt innenfor det tyskromerske riket. Enkelte områder var vennlig innstilt mot kongen, mens andre var fiendtlig innstilt. At Kristian 2 fikk tillatelse fra keiseren til å ferdes fritt innenfor keiserriket var ingen garanti. Klarest kommer dette frem når han ble nektet å ta del i sitt eget meklingsmøte i Hamburg i 1524. Disse problemene gjorde også vervingsarbeidet for kongen vanskelig. Å verve og å mønstre leieknekter krevde også tillatelse fra fyrsten i det aktuelle området. Flere fyrster og byer ville ikke garantere for Kristian 2's sikkerhet, noe som gjorde det nødvendig med utstrakt bruk av sendebud og agenter for å utføre kongens ærend. Til tross for konflikter med stattholderinnen, Margrete av Østerrike, fikk Kristian 2 det meste av tiden lov til å oppholde seg og ferdes fritt i Nederlandene, som var styrt av habsburgerne. Det var også med Nederlandene som base han for det meste styrte vervingene fra 1529 til 1531.

Vervingene av leieknekter kan deles inn i to faser. Tiden rundt fyrstemøtet i Köln i 1523 og perioden 1529-1531. I den første perioden var et godt etablert nettverk av tyske fyrster og byer involvert i vervingsarbeidet. I den andre perioden måtte Kristian 2 for det meste benytte seg av egne agenter som var tilknyttet kongen. Kildematerialet fra vervingene i 1523 kan sies å være det mest utførlige. Kildene gir et bra innblikk i hvor mange leieknekter som ble vervet. I denne fasen ble arbeidet med vervingene i stor grad utført av slektninger og allierte som Joachim 1 av Brandenburg og Albrecht av Mecklenburg. Som vi har sett, strandet dette forsøket på å etablere en stridsdyktig hær av leiesoldater på mangel av penger.

At det tok så lang tid før det ble gjort et nytt forsøk på å verve leieknekter, kan hovedsakelig forklares med mangel på pengeressurser. Fra 1525 ser det ut til at Kristian 2 håpte at kapringer skulle skaffe ham nok midler til å kunne starte nye vervinger. Dette var nettopp instruksjonene han gav til Jørgen Stegentin og skipper Clements.

Andre problemer forklarerer også hvorfor vervingene trakk i langdrag. Kristian 2 manglet tilgjengelige landområder der han kunne verve og mønstre leieknekter. Etter vervingene i



1523 mistet Kristian 2 mye av støtten fra tyske fyrster. Han mistet dermed også et stort nettverk som kunne verve leieknekter for seg. Siden keiseren var opptatt med krigføring i Nord-Italia, var det ingen fyrster som var villig til å hjelpe han med dette arbeidet. Eksempler på tidligere vervinger viser betydningen av slik hjelp, og ikke minst av sikre oppmarsjområder. Det var en stor fordel å nytte seg av betydningsfulle tyske fyrster eller byer til å drive verving for seg. Når Lübeck finansierte en leiehær for Fredrik 1, tok det ikke lang tid før de var mønstret og klar. Når Joachim 1 av Brandenburg tok ansvar for å verve landsknekter i Köln, tok det knapt en måned før cirka 20 000 mann var mønstret.

Da Kristian 2 ikke kunne betale for vervingene mistet han sitt tidligere nettverk, og kunne ikke forvente noen hjelp med de senere vervingene. Han måtte la sine agenter, Hans von Halberstadt, Claus Hermeling og Wilken Klenck stå for vervingsarbeidet i 1529 til 1531. Gotskalk Erikssøn og Jørgen Hanssøn var for det meste kongens sendebud og representanter, men var også aktive ververe.

Ved inngangen til tidlig nytid fantes det etablerte normer og fremgangsmåter for den som skulle verve leieknekter i sin tjeneste. Som omtalt i kapittel fire var kontraktene som Kristian 2 inngikk med de militære entreprenørene ikke formulert slik bestillingsbrevene historikere som Baumann og Redlich referer til. Baumanns definisjon av et bestillingsbrev passer bare delvis på de militære kontraktene som er knyttet til Kristian 2. Derimot kan kontrakten mellom Kristian 2 og Joachim av Brandenburg sies å være et bestillingsbrev. Den skiller seg likevel ut på ett punkt. Den lister bare opp kurfyrstens knekter og ikke hele leiehæren. Baumann hevder at et bestillingsbrev skal gi den militære entreprenøren legitimitet ovenfor hele leiehæren. Brevet legitimerer da også Joachim 1 av Brandenburg som øverste befal over hele leiehæren, selv om den ikke spesifiserer hvem han har kommandoen over. Dermed vil jeg konkludere med at Joachim 1 av Brandenburg var den militære hovedentreprenøren og hærleder over de vervede leieknektene i 1523.

Kort Pfenning var utpekt som den militære hærlederen for de vervede leieknektene i 1529-1531. Derimot har det ikke lyktes meg å finne noen brev som stadfester hans legitimitet ovenfor de vervede troppene. Det har heller ikke latt seg gjøre å identifisere noen militære hovedentreprenører bak dette vervingsarbeidet. Hans von Halberstadt kommer nærmest som militære entreprenør, men han hadde ikke hovedansvaret for å sette sammen en leiehær for Kristian 2. Halberstadt sørget for utrustninger til Kristian 2 og var videre i kontakt med flere

kompanier av leieknekter. Agenter sørget for sendebud og etterretning for Kristian 2. De arbeidet direkte for kongen og ikke for noen militære entreprenør. Det ser da ut som at Kristian 2 selv tok sterk del i arbeidet med å samle en leiehær fra 1529 til 1531.

At Kristian 2 hadde forventet pengestøtte fra keiser Karl 5 eller andre slektinger regner jeg som sannsynlig. Noen økonomisk støtte til vervingen i 1523 ble det likevel ikke noe av. Alt så ut til å ha blitt finansiert med det kongen hadde kunnet ta med seg av rikdommer fra København. Når disse midlene ikke en gang strakk til å betale leieknektene for mønstring, ble gjelden stor for den landflyktige kongen. Ikke bare havnet han i gjeld, han falt også i unåde blant sine mektige slektinger Joachim av Brandenburg og Albrecht av Mecklenburg. Disse fyrstene og slektingene måtte til slutt ta regningen for de mislykkete vervingene i 1523. Kristian 2 måtte betale tilbake denne gjelden med andre midler han hadde tilgjengelig, som pantsetting av klenodier og omstøping av gullgjenstander til mynt.

Det andre håpet for Kristian 2 var utbetaling av brudeskatten for keiser Karl 5's søster, som var gift med Kristian 2. Karl 5 var på 1520-tallet opptatt med krigføring på flere fronter samtidig og var ikke spesielt interessert i å betale noen brudeskatt. Keiserens interesse var nok å utsette denne saken lengst mulig. Finansieringen til Kristian 2 måtte komme gjennom andre områder. De følgende årene, 1525-1528, var for det meste konsentrert om å røve til seg rikdommer gjennom kapring. Jørgen Stegentin og skipper Clements kaprerflåter hadde som formål å skaffe nok midler til at leieknekter kunne bli vervet i Nederlandene eller Skottland. Kapringene var i begynnelsen vellykket, men styrken vokste ikke til å bli en slagkraftig leiehær. Når Jørgen Stegentin ble fanget og flere skip gikk tapt, innså Kristian 2 at kapringer ikke var veien å gå for å finansiere leieknekter. Opprøret til Søren Nordby ble også kjempet ned.

Uten en flåte gikk nok en gang Kristian 2 aktivt inn for å få sin brudeskatt utbetalt. Etter freden i Cambray i 1529 var Kristian 2's utsendinger i flere forhandlinger om utbetaling av hva keiseren skyldte kongen. Karl 5 ville at Margarete av Østerrike og Nederlandene skulle stå for betaling av brudeskatten på keiserens vegne. Dette nektet regentinnen av Nederlandene på, men de vendiske byene ville likevel støtte Kristian 2 med de nødvendige midlene for en flåte og leiehær. Tiltroen deres må ha vært stor for at Kristian 2 ville ha suksess med sin gjenerobring, siden ingen garantier kunne bli gitt for at kongen ville tilbakebetale de vendiske byene. Om han skulle lykkes med gjenerobringer, var det nok forhåpninger om å få sterkere handelsrettigheter i Danmark-Norge.

Karl 5 var først og fremst viktig for Kristian 2's legitimitet til å oppholde seg i Nederlandene. Keiserens støtte til kongen var ikke noen garanti for fri ferdsel innenfor det tyskromerske riket. Områder som støttet Fredrik 1 gav som regel ikke Kristian 2 adgang til sine områder. Dette betydde at det ikke var mulig å drive verving av leieknekter innenfor disse områdene. I 1523 var Nederlandene, Mecklenburg, Brandenburg og bispedømmene Bremen og Köln områder som Kristian 2 hadde mulighet for å oppholde seg i. Kristian 2's konflikt med Joachim 1 av Brandenburg og Albrecht av Mecklenburg gjorde det ikke mulig å verve eller mønstre leieknekter i Mecklenburg og Brandenburg lengre. Jeg regner med at han heller ikke hadde noen garanti for å reise fritt gjennom disse områdene etter konflikten angående gjelden til de to fyrstene. Oppholdet i Nederlandene var heller ikke uten problemer for kongen. Regentinnen av Nederlandene, Margareta av Østerrike var ikke så interessert i å støtte ham. Hun måtte derimot akseptere Kristian 2's opphold på grunn av keiserens støtte til kongen. Problemer med gjelden og de mislykkete vervingene gjorde at Nederlandene så ut til å være det eneste alternativet for å verve leieknekter etter 1524.

Kristian 2's krigstog mot Norge fikk en dårlig begynnelse. Flåten havnet ut for en storm utenfor Lindesnes. Det kan virke som flere viktige ressurser forsvant med skipene som sank. Problemer med utbetaling av sold og mangel på forsyninger var i alle fall et stort problem for leiehæren. Beleiringene av Akershus og Båhus festning utrettet ikke noe. Muligens var det fordi viktig beleiringsutstyr hadde gått tapt under stormen. Andre årsaker til at felttoget ikke utrettet mye, kan ha vært ubesluttomhet fra Kristian 2. Kongen virket mer ivrig til å forhandle enn å føre krig. En annen forklaring kan være leieknektenes kampmoral. Mangel på mat og utbetalinger kan ha svekket deres lyst til å storme noen av festningene. Problemene til felthæren gjorde det vanskelig for Kristian 2 å innta viktige punkter i Norge. Samtidig var det vanskelig å få forsyninger sjøveien vinterstid. Til tider var Oslofjorden frosset til og vinterstormene hadde allerede lært Kristian 2 faren med å seile over Kattegat.

Krigshandlingene rundt Götaelv førte heller ikke til noen resultater. Dansk og svensk rytteri avsto fra noen større slag og siktet mot å forverre situasjonen til leiehæren til Kristian 2. Strategien deres kan minne mye om geriljatakikk. Nattangrep og angrep på forsyningslinjer ble foretrukket. Om påstandene at leiehæren ble halvert i antall er korrekt, vil jeg anta at mesteparten av leieknektene enten sultet i hjel eller døde av sykdom. Desertering er heller ikke utenkelig.

Når den dansk-lübske flåten kom til Oslo til unnsetting for Mogens Gyldenstjerne, ble det ikke noen stridigheter. Det kan tenkes at leiehæren til Kristian 2 ikke var stridsvillig i denne situasjonen. Til tross for at Gyldenstjerne hadde fått noen fåtallige forsterkninger var Akershus festning ikke stormet på det tidspunktet. Det kunne ha styrket Kristian 2's posisjon om han i det minste hadde hatt festningen under sin kontroll. En unnsettingstyrke fra Danmark måtte han ha regnet med. Det er mye som tyder på at leiehæren ikke hadde noen stridsdyktighet eller villighet til å risikere seg selv i noen kamphandlinger og kan være mye av grunnen til at Kristian 2 oftest gikk til forhandlinger istedenfor stridigheter.

### **Oppsummering**

Hva forteller så undersøkelsen min om mulighetene og problemene med bruken av leieknekter i første halvdel av 1500-tallet, og hvordan kan den belyse noen av de spesielle problemene Kristian 2 stod ovenfor? Vi kan slå fast at det på Kontinentet fantes etablerte framgangsmåter for å verve leieknekter, der militære entreprenører og underentreprenører spilte en sentral rolle. Det var heller ikke mangel på verken leieknekter eller slike entreprenører. Kristian 2 og hans krets kjente dette systemet, og benyttet seg av det. Det krevdes likevel en solid økonomi for å kunne utnytte dette fullt ut. Nettopp økonomien viste seg da også å være et av den landflyktige kongens største problemer.

Leieknektmarkedet var likevel ikke uten videre tilgjengelig for alle som ville benytte seg av det. Både den tysk-romerske keiseren og lokale fyrster og enkelte byer satte sine begrensninger. Derfor var det viktig med et nettverk av velvillig innstilte fyrster. Et slik nettverk hadde Kristian 2 i begynnelsen av sin landflyktighet, men det gikk i oppløsning da kongen sin kasse rant tom. Ikke bare hadde dette betydning for kontakten med viktige militære entreprenører, men det begrenset også mulige samlingsområder for leietroppene. Dette ble kongens største problem i siste del av perioden, ved siden av de økonomiske viderverdighetene, og det henviste ham til å bygge opp et eget vervingsapparat.

Når Kristian 2 til slutt klarte å etablere en flåte og en hær, skyltes det ikke minst slektskapsforbindelsene til den tysk-romerske keiseren. Til tross for egne problemer, innvilget han kongen et handlingsrom i Nederlandene som han ikke hadde greid seg uten. Det var da også her han til slutt kunne samle styrkene han angrep Norge med. Noen støtte av betydning ut over dette, gav keiseren derimot ikke. Den kom derimot fra de vendiske byene og fra

Skottland, noe som viser betydningen av det aktive diplomatiet den landflyktige kongen drev ved siden av det møysommelige arbeidet med å reise kapital og å verve knekter.

Kristian 2's mislykte forsøk på å gjenerobre Danmark-Norge i 1532 har av flere historikere blitt forklart med kongens vaklende holdning. Noe synes det å ligge i en slik forklaringsmåte, ikke minst når vi ser på felttoget mot Norge. Jeg vil likevel være tilbøyelig til å mene at de reelle problemene med å verve en tilstrekkelig stor leiehær, og ikke minst å skaffe den tilstrekkelige forsyninger og dermed holde kampmoralen oppe, betydde like mye.

# Litteratur og kilder

## Litteratur

Albrechtsen, Esben. *Danmark-Norge 1380-1814: Fællesskabet bliver til bind I. 1380-1536*. Oslo. 1997.

Allen, C. F. *De tre nordiske Rigers Historie 1467-1536*. (1870-1872). København

Baumann, Reinhard. *Landsknechte: Ihre Geschichte und Kultur vom späten Mittelalter bis zum Dreissigjährigen Krieg*. München. 1994.

Brunner, Otto. *Land and Lordship: Structures of Governance in Medieval Austria*. Philadelphia. 1992.

Dansk biografisk lexikon. Bind 4,7,9. København.

Donaldson, Gordan. *Scottish Kings*. London. 1967.

Dyrvik, Ståle. *Norsk Historie 1625-1814. Veger til sjølvstende*. Oslo. 1999.

Ersland, Geir Atle. Kongshird og Leidangsbonde i *Norsk Forsvarshistorie bind 1. Krigsmakt og kongemakt*. Bergen. 2000.

Ferguson, Wallace K. *Europe in Transition 1300-1520*. Boston. 1962.

Frandsen, Karl-Erik. *Magtskifte og stabilisering 1523-1533 i Dansk udenrigspolitikks Historie 1*. København. 2001.

Gilbert, Felix. *Machiavelli: The Renaissance of the Art of War*. i Peter Paret *Makers of Modern Strategy; from Machiavelli to the Nuclear Age*. Princeton. 1986.

- Hamre, L. (1998). *Norsk politisk historie 1513-1537*. Oslo.
- Hamre, Lars. *Innføring I Diplomatiikk*. Oslo. 1972.
- Hedegaard, A.O.E. *Landsknæktene i Danmark i det 16. århundrede: En kulturhistorisk studie*. Helsingør. 1965.
- Heise, A. *Kristiern den anden i Norge og hans Fængsling: En historisk Undersøgelse*. Viborg. 1877.
- Helle, Knut. *Bergen bys historie. Bind 1*. Bergen. 1982.
- Historisk Institutt. *Historie Hovedfag: Historieteoretiske Grunnproblemer*. Bergen. 2002.
- Imsen, Steinar. *Europa 1300-1550*. Oslo. 1993.
- Madsen, Emil. 1904. De nationale Tropper, samt Hærvæsenets Styrelse i det 16. Århundrede. I Historisk Tidsskrift 7. V. (Dansk historisk tidsskrift)
- Mathisen, Trygve. *Fra Bondeoppbud til Legdshær*. Oslo. 1952.
- Miller, Douglas & Richards, John. *Landsknechte 1486-1560*. Siegler Verlag. 2004.
- Rabe, Horst. *Reich und Glaubensspaltung: Deutchland 1500-1600*. München. 1989.
- Rian, Øystein. *Aschehougs Norgeshistorie. Bind 5. Den nye begynnelsen 1520-1660*. Oslo 1995.
- Schennach, Martin P. *Ritter, Landsknecht, Aufgebot: Quellen zum Tiroler Kriegswesen 14.-17. Jahrhundert*. Innsbruck. 2004.
- Skinner, Quentin. *The Foundations of Modern Political Thought*. Cambridge. 1978.
- Strayer, Joseph. Ed. *Dictionary of the Middle Ages*. Bind 3. New York. 1987.

Redlich, Fritz. 1964. *The German Military Enterpriser and his workforce. A study in European Economic and Social History.* I *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*. Wiesbaden. 1964.

Utne, Bjørn Saxe. *Høvedsmanns-institusjonen i det nordafjeldske Norge 1500-1524.* Hovedoppgave i historie. Universitetet i Bergen. Bergen. 1970.

Venge, Mikael. "*Når vinden følger sig...*" : *spillet om magten i Danmark marts-december 1523.* Odense. 1977.

Venge, Mikael. *Christian 2.s fald: Spillet om magten i Danmark januar-februar 1523.* Odense. 1972.

Wahrig, Gerhardt 2000. *Wahrig - Deutsches Wörterbuche.* med Dr. Renate Wahrig-Burfeind.

Wentz, Gottfried. *Christian II's Vinterfelttog i Vigen 1532.* (Dansk) *Historisk Tidsskrift* 10. Rekke. III: 42 – 58.



## Kilder

Allen, C.F. *Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie*, Bind 1. København. 1854.

*Diplomatarium Norvegicum*

Ekdahl, N.J. *Christiern IIs arkiv, 1, Handlingar rörande Severin Norby och de under hans ledning stående krigsföretagen mot Sverige, 1-3 afdeling*. 1835. Stockholm.

Machiavelli, Niccolo. *Fyrsten*. Oversatt av H.P. Lorange 1948.

*Tyske Kanceli Udenriks Avdeling*. Kongelige Bibliotek. København